

UMEÅ UNIVERSITET

MÄNNISKOVÄRDE I DET MODERNA SAMHÄLLET

**Synen på alkohol, effektivitet och
familj hos Blå och Vita bandet i
Norrbotten**

Per-Jonas Pihl

ABSTRACT

This essay concerns the temperance movements Blue Ribbon and White Ribbon in Norrbotten, Sweden. Their ideas about alcohol, industrialisation, family, humanity and productivity. The period examined is 1905-1985, which nearly covers the whole of the movements history. Swedish and international research on the subject reveals temperance movements had a negative view on the industrial society during the late 19th and early 20th century. The perceived problems were alcoholism and predatory capitalism. The family was valued highly both in itself and through its importance for the future well-being of the nation. The same results applies to Blue Ribbon and White Ribbon in Norrbotten. In addition greed was seen as problematic, as well as lost productivity due to alcohol consumption. Humanity was seen as very important, both within and between countries.

Keywords: Temperance, Blue Ribbon, White Ribbon, Norrbotten, Industrialisation, Family, Humanity, 20th century.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 INLEDNING	5
Syfte samt forskningsfrågor	8
Avgränsningar	8
Uppsatsens disposition	9
2 TEORI OCH METOD	10
Forskningsläge	10
Forskning på internationella nykterhetsrörelser	10
Studier på svenska nykterhetsrörelser	11
Teoretiskt perspektiv	13
Samhällssyn	13
Relevansen av Tönnies teori för denna studie	14
Metod och material	15
Idealtyper som ett hjälpmedel i analysen	15
Källmaterial	16
3 BLÅ OCH VITA BANDETS TIDIGA IDÉHISTORIA	16
Synen på industrisamhället och synen på kapitalism	17
Produktionsbortfallet kontra familjen	18
Principen om att hjälpa nödställda	20
Rörelsernas syn på fred och andra kulturer	21

Kort sammanfattning av huvuddragen i källorna 1905-1922	22
--	-----------

4 FOLKHEM OCH VÄRLDSKRIG: EN TID FÖR NYA IDÉER?

Synen på industrisamhället och synen på kapitalism	22
---	-----------

Produktionsbortfallet kontra familjen	25
--	-----------

Principen om att hjälpa nödställda	27
---	-----------

Rörelsernas syn på fred och andra kulturer	29
---	-----------

Kort sammanfattning av huvuddragen i källorna 1923-1945	30
--	-----------

5 IDÉERNA I DET EFTERKRIGSTIDA SAMHÄLLET 31

Synen på industrisamhället och synen på kapitalism	31
---	-----------

Produktionsbortfallet kontra familjen	32
--	-----------

Principen om att hjälpa nödställda	33
---	-----------

Rörelsernas syn på fred och andra kulturer	35
---	-----------

Kort sammanfattning av huvuddragen i källorna 1946-1985	36
--	-----------

6 AVSLUTANDE DISKUSSION 36

Sammanfattande diskussion	36
----------------------------------	-----------

Resultat och slutsatser	37
--------------------------------	-----------

Fortsatt forskning	38
---------------------------	-----------

7 KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING 40

Otryckta källor	40
------------------------	-----------

Tryckta källor	40
-----------------------	-----------

Litteratur	41
-------------------	-----------

1 INLEDNING

Svenska folkrörelser är bärare av önsknings, idéer och strävanden. På olika vis har de på ett avgörande sätt utövat påverkan på det svenska samhällets utformning. Deras strävanden har varit organiserade och de har ordnat sina angelägenheter genom samarbete och gemensamhetsbeslut.¹ Sociala rörelser har en uppsättning idéer som inte bara preciserar vad de är missnöjda med utan också föreskriver lösningar samt rättfärdigar förändringar. Det gamla agrarsamhällets förvandling till ett modernt industrisamhälle innebar att ett relativt integrerat traditionellt samhälle bröts sönder. Reaktionerna som uppstod i och med detta hängde samman med de besvärligheter som människorna upplevde när de gamla institutionerna föll samman. Det svenska samhället under perioden 1850 till 1920 var ett samhälle i stark förändring. Det skedde befolkningsförändringar, förändrade inkomstmöjligheter och dessutom uppstod nya ideologier. Industrialiseringen förändrade i grunden folkets levnadsförhållanden och samhällsomvandlingen bidrog till att göra individerna mottagliga för nya idéer samt rörelsernas förkunnelse.² Förändringar i människors materiella förhållanden kan i detta perspektiv förklara deras sätt att tänka och reagera. Det var en bred ekonomisk, social samt politisk förändringsprocess som ägde rum och detta var kontexten nykterhetsrörelserna uppstod i.³ I hög grad fick dessa rörelser föra en egen kamp utan stöd från den svenska staten.⁴ Medan den konservativa nykterismen ville upprätthålla social stabilitet och ordning bland massorna så använde den socialistiska nykterismen nykterhetsbudskapet i en kamp för frigörelse från kapitalism. Den liberala nykterismen slutligen betonade det demokratiska samhället och i detta förutsattes individen vara aktiv och rationellt handlande.⁵

¹ Hilding Johansson, *Den svenska godtemplarrörelsen och samhället* (Stockholm: Oskar Eklunds bokförlag, 1947), s 1-2.

² Sven Lundkvist, *Folkrörelserna i det svenska samhället 1850-1920* (Stockholm: Sober förlags AB, 1977), s 13-37.

³ Torkel Jansson, *Adertonhundratalets associationer: Forskning och problem kring ett sprängfullt tomrum eller sammanslutningsprinciper och föreningsformer mellan två samhällsformationer c:a 1800-1870* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1985), s 12-52.

⁴ Jansson 1985, s 154-165.

⁵ Samuel Edquist, *Nyktra svenskar: Godtemplarrörelsen och den nationella identiteten 1879-1918* (Uppsala: Studia Historica Upsaliensia 200, 2001), s 17-20.

Den äldre svenska nykterhetsrörelsen har anor ända från 1700-tal. Avsikten var då att begränsa konsumtionen, inte att förbjuda den. Men under 1800-talets första hälft ökade tillgången på billigt brännvin på grund av hembränning. Det blir mot denna bakgrund lätt att förstå den organiserade nykterhetsrörelsens införande i Sverige, 1830.⁶ Under 1830-tal och påföljande årtionde gick det en våg av nykterhetsagitation över landet. Prästen, kulturhistorikern och nykterhetsivraren Peter Wieselgren blev den främsta agitatorn. Han företog flera talarresor.⁷ Idéer och argument spreds genom skrifter och i pressen. Föredrag och sammankomster blev ett sätt att värva folk och sprida upplysningar. Men den gamla nykterhetsrörelsen blev relativt kortlivad, trots dessa försök. Organisationen var alltför lös och beroende av att initiativen togs uppifrån.

Under 1870-tal började dock en ny, mer målmedveten och organiserad, nykterhetsrörelse att växa fram. Vid mitten av 1880-talet kom Svenska blåbandsföreningen. De svenska nykterhetstalarna hade fått kraftiga personliga impulser vid vistelse i USA och England och de överförde nu sina intryck och idéer till hemlandet. Historikern Sven Lundkvist menar att förutsättningen för rörelsernas snabba utveckling var just övergången från det gamla samhällets lojaliteter till det nya samhället med andra grupperingar och lojaliteter. Den horisontella solidariteten var en viktig förutsättning för rörelsens funktioner.⁸ Just betonandet av broderskap mellan medlemmarna var en bärande tanke hos nykterhetsrörelser både på lokal, nationell samt internationell nivå. Något som också inskräpades via stadgarna. Rörelsernas fortlevnad var beroende av något som upplevdes som positivt av många människor och här spelade broderskaps känslan en viktig roll.⁹ När det gällde medlemskap så hade Svenska blåbandsföreningen år 1915 hälften kvinnor och hälften män, bland sina medlemmar. Inslaget av hantverkare och arbetare var högt inom de svenska nykterhetsföreningarna. Men det var oftast yrkesskickliga arbetare med utbildning. De tillhörde arbetarklassens övre skikt eller medelklassens lägre. För Svenska blåbandsföreningen blev målsättningen det alkoholfria samhället, något som motiverades på olika sätt. Rent ideologiskt så ligger nykterhetsrörelserna nära liberalismen, med dess krav på mänskliga fri- och rättigheter samt ställandet av individen i centrum. Rörelserna menade att

⁶ Lundkvist 1977, s 50-51.

⁷ Johansson 1947, s 29.

⁸ Lundkvist 1977, s 51-59.

⁹ Anders Gustavsson, *Nykterhetsrörelsens människor i Valla: Föreställningsvärld inom en folkrörelse på lokal nivå* (Uppsala, 1992), s 19-23.

människan hade behov av en ny och bättre moral. Det var alltså inte bara över- och medelklass som kom att anknyta till liberalismen utan även arbetarklass.¹⁰ Den kristna kvinnliga nykterhetsrörelsen Vita bandet bildades år 1900 i Stockholm. Året därpå bildades också Centralstyrelsen, denna var en samordnande kraft för alla de lokalföreningar som i rask takt växte fram i hela Sverige. Det är troligt att det faktum att vitabandisterna inte nöjde sig med att arbeta inom de könsblandade nykterhetsföreningarna tyder på att dessa uppfattades som otillräckliga. Även Vita bandet hade sitt ursprung i USA. Det var ekonomiskt stöd från Vita bandets världsorganisation som gjorde att den svenska rörelsens grundare, Emelie Rathou, kunde åka ut på missionsresor för att starta lokala föreningsverksamheter i landet.¹¹

Det kan vara viktigt att, som gjorts sedan sent 1900-tal, uppmärksamma folkets idéhistoria mer och skriva om vardagens idéer. Istället för bara om de ganska snäva och lärda miljöer kring vilka den svenska idéhistoriska forskningen tidigare kretsat kring. Som före detta lärarstudent upplever jag det också som att industrisamhällets avigsidor lärs ut ganska mycket inom skolundervisningen. Men det verkar vara mer sparsamt med undervisning om arbetarnas egna initiativ för att motverka dessa samhällsproblem, via tilltagande skötsamhet och nykterhet. 1900-talets början var en tid då det skedde stora förändringar i det svenska samhället, både socialt och idémässigt. Arbetarklassen var på frammarsch och även nykterhetstanken. Därför förefaller det enligt min mening berättigat med en studie på hur idéer om skötsamhet och nykterhet började sprida sig bland vanligt folk i Sverige och hur dessa idéer har levt kvar eller förändrats fram till idag. Eftersom jag själv skrivit flera uppsatser om norrbottniska rallare under industrialiseringen så finns även personliga intressen av att göra denna studie, främst då i jämförande syfte. Rallarna levde och arbetade ju ofta under svåra förhållanden inte bara på grund av deras alkoholkonsumtion utan också beroende på att arbetsgivarna sent 1800-tal och tidigt 1900-tal inte riktigt kunde frångå idén om att arbetaren endast hade ett värde för att kunna öka produktionen. Vidare har det kommit en del studier de senaste decennierna på nykterhetsrörelser som jag kan relatera min studie till.

¹⁰ Lundkvist 1977, s 92-194.

¹¹ Åsa Bengtsson, *Nyktra kvinnor: Folkbildare, företagare och politiska aktörer. Vita bandet 1900-1930* (Stockholm: Makadam förlag, 2011), s 13-58.

Syfte samt forskningsfrågor

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur företrädare för Blå bandet och Vita bandet i Norrbotten utkristalliserade en specifik människosyn. Hur de såg på alkoholkonsumtion. Vilka idéer de framförde rörande individ och familj kontra samhällsnytta och produktionsbortfall. Framväxten av dessa idéer och argument skulle kunna spegla pågående samhällsförändringar och förändrad syn på relationen mellan individ, marknad, civilsamhälle och statsmakt. För att uppnå syftet skall följande forskningsfrågor besvaras:

- Vilka var problemen med industrialismens samhälle, ansåg Blå och Vita bandet, och varför ansågs detta vara ett problem?
- Hur ställde sig Blå och Vita bandet till effektivitetsbegreppet, det vill säga idén om att alkoholkonsumtion endast var ett problem om det resulterade i minskad produktivitet?
- Vilken människosyn hos Blå bandet och Vita bandet går att hitta i källmaterialet och hur kan man avgöra det?

Avgränsningar

Undersökningsperioden för denna uppsats sträcker sig från 1905-1985. Sluttidpunkten har valts för att stämma överens med övergången från ett industriellt samhälle till ett postindustriellt. Det vill säga ett samhälle med i mångt och mycket helt andra förutsättningar och kännetecken än det högindustriella. Forskare är inte överens om den exakta tidpunkten för denna övergång. En del talar om 1900-talets sista decennier. Andra om tidigt 1980-tal och ytterligare några om 1980-talets mitt. Det är dock viktigt att poängtera att det inte var någon förändring som skedde tvärt.¹² Själva idéinnehållet hos Blå bandet var ganska likartat över hela Sverige, principerna för hur de lokala mötena skulle gå till var dock friare.¹³ Samma riktlinjer gällde för Vita bandet.¹⁴ Därför kan man säga att min studie gäller norrbottniska

¹² Susanna Hedenborg & Lars Kvarnström, *Det svenska samhället 1720-2006: Böndernas och arbetarnas tid* (Lund: Studentlitteratur AB, 2010), s 245; Maths Isacson, *Industrisamhället Sverige: Arbete, ideal och kulturarv* (Studentlitteratur, 2007), s 9-38; Gunilla Petersson, "Från bondeland till industriland och tjänstesamhälle" i Susanna Hedenborg & Mats Morell (Red.), *Sverige: En social och ekonomisk historia* (Lund: Studentlitteratur AB, 2015), s 100; Anders Burman, "De stora berättelsernas slut? Om postmodernism och poststrukturalism" i Anders Burman & Lena Lennerhed (Red.), *Sekelslut: Idéhistoriska perspektiv på 1980- och 1990-talen* (Stockholm: Atlas akademi, 2011), s 44.

¹³ *Handbok för Sveriges Blåbandsförening och dess lokalföreningar*, s 7-55.

¹⁴ Emelie Rathou & A. Symonds Ohlin, *Råd och anvisningar för Vita bandets lokalföreningar* (1910), s 7.

förhållanden, men att resultaten troligen också gäller som representativt för riket. Inga anspråk görs dock på att undersöka det senare utan jag nöjer mig med att exemplifiera med Norrbotten. Nästan hela de regionala föreningarnas historia kommer att undersökas i denna uppsats. Anledningen till detta är dels att detta förfarande kan ge information om hur konsekventa föreningarna är över tid i sitt idéinnehåll och dels att det finns rikligt med källmaterial för att kunna täcka upp en ganska lång tidsperiod. De teman som valts för analysen är synen på industrialismens samhälle, synen på alkoholbrukets inverkan på produktion och familj, samt den innebörd Blå och Vita bandet lade i begreppet människosyn. När det gäller begreppet människosyn så kan ju detta ha en väldigt bred innebörd. Jag har valt ut dels synen på att hjälpa nödställda och dels synen på fred och främmande kulturer. De val som gjorts gällande teman baseras dels på vad källmaterialet visat sig innehålla, men också på vilket sätt valen av teman kan kopplas till använd teori samt använd metod. Rösträttsfrågan har exkluderats från analysen, eftersom det redan finns en studie på detta. Dessutom kommer jag inte att behandla synen på jämställdhet och sexualitet då tillgängligt källmaterial för en sådan analys visade sig vara otillräckligt. Vidare är det Blå och Vita bandets officiella sida och diskursiva nivå som undersöks i uppsatsen, ej i första hand enskilda individers åsikter.

Uppsatsens disposition

Inledningsvis presenteras relevant forskning på svenska och internationella nykterhetsrörelser under 1800-tal och tidigt 1900-tal, det vill säga under industrialiseringsfasen. De utländska länder som valts är Storbritannien och U.S.A. Detta eftersom Blå och Vita bandet hade sina rötter i U.S.A, sent 1870-tal för Blå bandet och något senare för Vita bandet, för att sedan snabbt sprida sig till Storbritannien och därifrån några år senare till Sverige. Teorin som valts är Ferdinand Tönnies *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*. Metoden som valts anses vara nära kopplad till denna teoretiska diskussion. Därefter följer tre empiriska kapitel uppdelade på perioderna 1905-1922, 1923-1945, samt 1946-1985 respektive. Tidsindelningen anses vara vald så att det skall kunna spegla skillnader i idéinnehållet hos föreningarna vid jämförelser mellan de olika perioderna. Avslutningsvis presenteras ett kapitel med diskussion och slutsatser relevanta för uppsatsen.

2 TEORI OCH METOD

Forskningsläge

Forskning på internationella nykterhetsrörelser

Historikern Eileen Yeo har studerat folkrörelser i Storbritannien under perioden 1830-1855. Brittiska arbetar- och nykterhetsrörelser ville erbjuda människorna ett attraktivt alternativ till puben. Dessa rörelser var också djupt kritiska mot den industriella kapitalismens strukturella underordning, menar hon.¹⁵ Även en studie på brittiska förhållanden under perioden 1880-1914 visar att det fanns en kritik av det moderna samhällets villkor. Kortspelände, tvivelaktig moral, samt bristande religiositet kopplades ofta ihop med alkoholkonsumtion. Man menade att det moderna samhället ställde krav på barnen, speciellt pojkarna, att bli vuxna för snabbt. Det uppfattades som manligt att dricka alkohol. Något som historikern Stephanie Olsen menar hade att göra med alltför mycket umgänge utanför familjens domän i enkönade miljöer.¹⁶ Lycka var ett centralt ledord hos brittiska Hoppets Här- rörelsen. Detta skulle gälla både barn och deras föräldrar. Det fanns hos rörelsen ett speciellt fokus på framtiden och på hoppet. Det brittiska hemmet sågs som ett viktigt instrument för att skapa en välmående nation med goda medborgare.¹⁷ I Storbritannien under perioden 1895-1933 argumenterade nykterhetsrörelserna mot de sociala, moraliska och ekonomiska problem alkoholkonsumtionen medförde. Barnen skulle skyddas från alkoholen och allt vad den medförde. Arbetarklassen sågs som bidragande till sin egen undergång genom sina dryckesvanor.¹⁸

Nykterhetsrörelser i USA kunde bland annat ses som en reaktion mot problemen med urbanisering och industrialisering, menar historikern Carli Crozier Schiffner. Det uppstod en kritik mot alkoholdrickande och andra degenererande aktiviteter. Något som hade uppmärksamrats redan innan landet industrialiserades, men som ändå tilltog när denna aktivitet blev ett dominerande inslag i landets ekonomi.¹⁹ Även historikern Bradford Wilson

¹⁵ Eileen Yeo, "Culture and constraint in working-class movements, 1830-1855" i Eileen & Stephen Yeo (Red.), *Popular culture and class conflict 1590-1914: Explorations in the history of labour and leisure* (Sussex: The Harvester press, 1981), s 161-172.

¹⁶ Stephanie Olsen, "Happy home and happy land: Informal emotional education in British bands of Hope, 1880-1914" i *Historia y memoria de la education*, 2, 2015, s 202-211.

¹⁷ Olsen 2015, s 196-197.

¹⁸ James Dunn, *A force to be reckoned with?: The temperance movement and the "drink question", 1895-1933* (1999), s 17-50.

¹⁹ Carli Crozier Schiffner, *Continuing to do everything in Oregon: The woman's christian temperance union, 1900-1945 and beyond* (Washington state university, 2004), s 2-5.

Sample menar att kristen tro och dess budskap användes för att disciplinera arbetsstyrkan i USA under industrialiseringen. De starka marknadskrafterna ledde till snabba och omfattande förändringar i ekonomin och religionen blev till en motkraft till detta.²⁰ I Indianapolis under perioden 1825-1856 såg nykterhetsrörelser alkoholen som ett stort hot mot familjen. Det ansågs att en alkoholmissbrukare bröt både mot sina vigsellöften och mot Guds bud genom att inte bry sig om sin familj. Nykterhetsrörelserna tog också tydligt avstånd från girighet.²¹ I Washington vid mitten av 1800-talet fanns det kvinnliga nykterhetsrörelser som ville förändra arbetarkvinnans vanor. De ville få dem att ta avstånd från alkohol. Man betonade vikten av en god hemmiljö och familjens lycka. Kvinnornas barn skulle räddas från alkoholens inverkan. Även barnens psykiska hälsa togs alltså hänsyn till.²² Nykterhetsföreningarna helade psykiska sår.

Historikern Johan Edman har studerat retoriken på internationella anti-alkohol konferenser, gällande perioden 1885-1913. Det fanns hos dessa en idé om att kunna motverka alkoholens degenererande inverkan på kommande generationer. Kvinnan ansågs ha en viktig roll som mor och uppfostrare av sina barn. Alkoholen betraktades som det goda hemmets värsta fiende. Men hemmet var inte bara en privat fristad utan det sågs också som ett frö till nationens fortsatta existens. Även barnen skulle utbildas i nykterhet.²³

Studier på svenska nykterhetsrörelser

Arbetsfrågan diskuteras i Hilding Johanssons bok *Den svenska godtemplarrörelsen och samhället*. Denna fråga kopplas till industrialiseringen och dess sociala återverkningar. Godtemplarrörelsen hade förankring i de lägre samhällsklasserna. Den betonade nykterhet, arbetsamhet och duglighet. Det var kapitalet som förtryckte arbetarna, med svett och möda skaffade de kapitalisten ränta på hans pengar. Men vägen till evig välfärd var inte revolution, utan istället ödmjukhet och saktmod. Det första steget var att bli nykter, det andra kommer sedan av sig självt.²⁴ Hos den svenska godtemplarrörelsen, sent 1800-tal och tidigt 1900-tal, fanns en kritik av storstäderna och industrialismen. Det menades att storstäder var en plats för

²⁰ Bradford Wilson Sample, *Firmly and conscientiously attached to the cause of temperance: The anti-alcohol movement in Indianapolis, 1825-1856* (2006), s 2.

²¹ Wilson Sample 2006, s 87-150.

²² Ruth M. Alexander, "We are engaged as a band of sisters: Class and domesticity in the Washingtonian temperance movement, 1840-1850" i *The Journal of American history*, Vol. 75, Nr. 3 (Dec. 1988), s 763-775.

²³ Johan Edman, "Temperance and modernity: Alcohol consumption as a collective problem, 1885-1913" i *Journal of social history*, Vol 49 (1), 2015, s 21-28.

²⁴ Johansson 1947, s 416-419.

nöjes- och njutningslystnad. Men detta åtföljdes ju av veneriska sjukdomar, alkoholism, färre äktenskap, samt i slutändan degeneration och kulturfolkens undergång. Sådana var argumenten. Förkastliga nöjesformer som dans och kortspel identifierades med industrialismen. Sammanbyggnaden i storstäderna skapade både en rolöshet och en rotlöshet. Fabrikssystemet upplevdes som något omänskligt. Fördömelserna av städerna och industrialismen var frekventa i godtemplarrörelsens skrifter. Industrialismen gjorde människorna till slavar, en tanke som kunde symboliseras med formuleringar som ”fabrikernas tornhöga skorstenar” och ”maskinernas rassel”. Både liberala och socialdemokratiska godtemplare var eniga i denna kritik av industrialismen. Inom fabrikerna förtvinade arbetare ”i rök och damm tio timmar om dagen utan sol, ljus och glädje”. Industrialismen, penningen och brännvinet tog både de materiella tillgångarna och de gamla kulturvärdena. De slet sönder banden mellan folk och natur, byggd och gångna släkten. Industrialismens samhälle speglade girighet, jäkt, smuts, osundhet, rotlöshet och degeneration. Hos den svenska godtemplarrörelsen betonades också hemmen, kärnfamiljen sågs som normen. Hemmet mer eller mindre idealiserades och hemromantiken var ett stående inslag i nykterhetsrörelsernas förkunnelse. Dikter skildrade ofta ett hem i ruiner, till följd av faderns alkoholmissbruk. Man kontrasterade gärna krogen mot hemmet. Föreställningen om att det moderna samhället, vid denna tid, hade löst upp de gemenskaper som präglade det gamla, traditionella samhället var ofta framträdande i godtemplarnas diskussioner.²⁵

Idéhistorikern Ronny Ambjörnsson har studerat arbetare i sågverksamheten Holmsund, Umeå, decennierna före och efter förra sekelskiftet. Han menar att nykterheten blev ett viktigt inslag i en politisk protest. Denna protest gällde det moraliska kaos som många uppfattade var en följd av bolagsväldet. Både liberaler och många socialdemokrater såg marknadskrafternas fria spel som ett hot, mot livsformer och mot kultur.²⁶ Men när sociala förhållanden hotade att beröva individen hennes människovärde så blev fyllan ett sätt att bevara sin egen integritet och att mildra en alltför pressande situation. Nykterhetsvännerna menade dock att det inte gick att förändra verkligheten genom att stiga ut ur densamma. Individen måste börja med sig själv, kontroll av omgivningen förutsätter kontroll av det egna jaget. Nykterhetslogen slog vakt om den inre gemenskapen, den som formades av liknande värderingar och beteenden i vardagslivet. Logen skulle vara ett andra hem, en familj. Logeaktivisten ville ha förändring.

²⁵ Edquist 2001, s 192-264.

²⁶ Ronny Ambjörnsson, *Den skötsamme arbetaren: Idéer och ideal i ett norrländskt sågverksamhetsmiljö 1880-1930* (Stockholm: Carlsson, 1998), s 55.

Hans liv var ”en ständig kamp” menar Ambjörnsson. Genom att ta itu med sin livssituation så axlar individen ett ansvar för sig själv, sin familj och sin klass.²⁷

Även hos svenska Vita bandet fanns en kritik av industrialismen. Det menades bland annat att industrialismen hade påverkat kvinnors levnadsförhållanden och detta ville man åtgärda. Rusdryckerna var inte bara hemmets och barnets fiende, utan hela mänsklighetens. Vita bandet identifierade också andra områden som de menade hörde samman med alkoholismens problem. De ville skapa rättvisa och mer människovärdiga samhällsförhållanden. Vita bandisterna framhöll att sociala missförhållanden var den främsta orsaken till missbruk. Deras uppgift låg inte enbart inom den egna familjen utan även utanför. Lika väl som människor skulle älska och tjäna Gud, skulle de älska och tjäna hem och fosterland. Vita bandets program gick också ut på att bekämpa osedlighet. Förutom alkoholism så förknippades osedlighet med prostitution och våld mot kvinnor.²⁸

Teoretiskt perspektiv

Samhällssyn

Ferdinand Tönnies bok *Gemeinschaft und Gesellschaft* skrevs under 1880-tal, mitt under pågående industrialisering. I denna bok jämför Tönnies det samhälle som föddes i och med industrialismen med det gamla, traditionella samhället som rådde dessförinnan. Boken är en kritik mot det industriella samhället. Det gamla samhället kallade Tönnies för *Gemeinschaft* medan det nya samhället kallas *Gesellschaft*. Tönnies menar att i det gamla samhället fanns en gemenskap mellan människor baserat på språk, traditioner och tro. *Gesellschaft* däremot är som att gå ut i ett främmande land. Det gamla samhället var inkluderande, medans man i det nya visserligen bor med andra men ändå oberoende av andra. *Gemeinschaft* ses som organiskt medan *Gesellschaft* är en rent mekanisk konstruktion. Det nya samhället är något konstgjort och flyktigt. I det gamla traditionella samhället rådde det enighet i människors viljor, en enighet som upprätthölls även när folk separerades. Det fanns en släktskapskänsla i det gamla samhället, det byggdes på känslomässiga band. Denna släktskapskänsla grundas inom familjen och verkar genom gemensamma minnen. Lyckliga minnen som man haft tillsammans med andra i förfluten tid skapar en känsla av samhörighet. Detta medför att ju mer denna grupp hotas utifrån desto närmare kommer de att knytas varandra. Därför att

²⁷ Ambjörnsson 1998, s 71-157.

²⁸ Bengtsson 2011, s 60-156.

situationen kräver att de håller ihop, slåss och agerar kollektivt. Detta samarbete underlättar livet. Inom dessa organiska släktskapsbaserade relationer känner de starkare en önskan att skydda och hjälpa de svagare, menar Tönnies. Människor hålls ihop via ömsesidig förståelse och konsensus. Det finns ett gemensamt ägande av resurser.²⁹ Inom *Gemeinschaft* håller människor ihop trots allt som verkar separerande. Industrialismens samhälle däremot, *Gesellschaft*, innebär att människor hålls separerade trots allt som enar dem. I det nya samhället tänker individen bara på sig själv. Ingen vill göra något för någon annan om han inte får något i utbyte som mer än kompenserar för de uppoffringar som man gör. Endast om individen får något som är bättre kan man offra något som är bra. Medans det gamla samhället var inkluderande kännetecknas industrialismen däremot av ett exkluderande. Människors viljor och intressesfärer interagerar med andras, men är ändå oberoende av varandra. Det kommersiella samhället kännetecknas av konkurrens.³⁰

Relevansen av Tönnies teori för denna studie

Jag kommer att tillämpa Tönnies begreppspår på mina forskningsfrågor, presenterade inledningsvis. Tidigare forskning både på svenska och utländska nykterhetsrörelser visar att Tönnies tankegångar fanns hos dessa rörelser, speciellt cementserade verkar de ha varit i svenska godtemplarnas idévärld. Därför blir det också intressant att se hur Blå och Vita bandet i Norrbotten resonerade kring industrialismens samhälle kontra ett svunnet eller tänkt framtida idealsamhälle, samt hur man ansåg problembilden med industrisamhället se ut. Genom att jämföra Tönnies halvabstrakta resonemang med mina forskningsfrågor en i taget så hoppas jag uppnå både konkretion och större klarhet gällande vad mitt källmaterial säger om just dessa frågor. Samt nå kunskaper om på vilket sätt svaret på enskilda forskningsfrågor säger något om de olika samhällstyper Tönnies talar om. Min förhoppning är även att användandet av denna teori gör det möjligt att identifiera eventuella samband mellan de enskilda forskningsfrågorna. Teorin kan skapa en röd tråd och lättare hålla ihop den empiriska delen av undersökningen, samt analysen. Den gör det möjligt att lättare förklara resultaten. Det är också möjligt att argumentera för att etiska lärdomar kan dras genom jämförelser av dessa två polära samhällen, lärdomar som även kan ha viss relevans idag.

Metod och material

²⁹ Jose Harris & Margaret Hollis (Red.), *Community and civil society* (2001), s 13-36.

³⁰ Harris & Hollis 2001, s 52-65.

Arbetsprocessen för denna uppsats har i mycket hög grad kännetecknats av ett växlande mellan insamlande av källmaterial och skrivande. Orsaken till detta är främst att arkivmaterialet varit så omfattande, vilket medfört en stor tidsåtgång för insamling av källor. Större delen av källmaterialet, främst egenproducerade tidningar och broschyrer, har varit enkla att förstå. För vissa använda alster, främst dikter och sånger, har jag dock fått söka efter små ledtrådar i materialet då språket ofta varit symboliskt. Endast små delar av visorna har kunnat relateras till uppsatsens forskningsfrågor. För att kunna förklara vissa resultat krävs också kunskaper i relevanta samtida samhällskontexter. Ofta kan man med hjälp av kontexten uppnå klarhet och precision, speciellt användbar kan kontexten då bli om den hjälper till att förklara eventuella motsägelser i källmaterialet. Kontexten kan också klargöra vad det var, det vill säga vilka händelserna var, som genererade specifika idéer.

Idealtyper som ett hjälpmedel i analysen

Max Webers idealtypsbegrepp kommer att knytas till Tönnies teori i syfte att teckna en bild av Blå och Vita bandets idévärld avseende de forskningsfrågor som konkretiserats inledningsvis i denna uppsats. Genom detta förfarande hoppas jag kunna uppnå precision och klarhet. Något som kräver kunskaper i för studieobjekten samtida kontext. Idéhistorikern Gunnar Eriksson menar att en idealtyp kan ge utgångspunkt för jämförelser med ett givet historiskt källmaterial. Den ”bildar extrempunkten för ett slags måttstock”. En idealtyp är en tänkt extrembild som man kan jämföra sitt studieobjekt med. Huruvida gruppen har större eller mindre överensstämmelse med det. Idealtypen markerar målet för en tendens, det kan vara en medveten eller omedveten strävan. Eriksson menar att just begreppet *kapitalism* kan anses ha en ganska bred innebörd, man kan fylla detta begrepp med många kännetecken. Verkligheten motsvarar aldrig fullständigt idealtypen. Den bara närmar sig idealet. Däremot finns alltid en övervikt åt det ena eller andra hållet. Eriksson skriver också att polära idealtyper kan vara särskilt användbara vid beskrivningen av förlopp.³¹ Genom att ha ett långt tidsspänn för min studie hoppas jag kunna spegla hur konsekvent Blå och Vita bandet i Norrbotten har varit i sina synsätt, när det gäller mina forskningsfrågor. Jag tänker mig att Tönnies teori utgör extrempunkterna mellan vilka Blå och Vita bandets idéer rör sig, eller inte rör sig, över tid. Idealtypen, som metod, blir då bara ett verktyg för att identifiera och placera Blå och Vita bandet mellan Tönnies två motpoler. Metoden används alltså för att identifiera saker i källmaterialet som har större eller mindre överensstämmelse med Tönnies begreppspär

³¹ Gunnar Eriksson, *Platon och smitaren: Vägar till idéhistorien* (Stockholm: Bokförlaget Atlantis AB, 1989), s 185-190.

och teori. Man kan säga att teorin konkretiserar placeringen medans metoden bara identifierar och utför densamma. Både teorins och metodens funktioner aktiveras dock genom att jämföra med källmaterialet.

Källmaterial

Materialet som kommer att användas i denna uppsats består till stora delar av för rörelserna egenproducerade tidningar men också av en del korrespondens, årsberättelser, cirkulär, pressmeddelanden och andra skrivelser. Dessutom kommer ett mindre antal dikter och visor från jubileumsskrifter och visböcker att användas. Källmaterialet täcker upp perioden 1905-1985 med en tyngdpunkt på den första halvan. Blå och Vita bandet var rörelser med tydligt artikulera idéer som inte skiljde sig märkbart inom olika delar av landet. Därför anser jag det motiverat att använda egenproducerade tidningar från centralt håll. Detta avser till exempel tidningarna *Vita bandet* och *Blå bandet*. Tidningarna *Blåklint* och *Blåklockan* var regionalproducerade alster till skillnad från *Blå front* som också kommer att användas. Jubileumsskrifterna var regionala medans visböckerna var rikstäckande. Övrigt material som korrespondens och andra skrivelser var också specifikt regionala för Norrbotten.

3 BLÅ OCH VITA BANDETS TIDIGA IDÉHISTORIA

Jag har valt åren 1905-1922 som min första undersökningsperiod. Det finns två anledningar till det. För det första är den tidigaste källan från 1905. Periodens slut har valts till 1922, tiden för förbudsomröstningen i alkoholfrågan. Jag förväntar mig att källmaterialet kommer att visa att Blå och Vita bandets syn på industrialism, produktion kontra familj, samt människovärde påverkas av kontexterna. Både kontexter på ett idémässigt plan och relevanta kontexter på en mer övergripande samhällsnivå. Dessa två hänger till stor del samman. Efter 1922 finns det andra och annorlunda kontexter som troligen påverkar de slutsatser som jag kan dra i min studie och därför har jag satt den borte gränsen för den första perioden till 1922. Det är inte ett huvudsyfte med denna uppsats att fastställa förändring över tid, även om detta kommer att diskuteras i uppsatsen. Den jämförelse som därmed uppstår motiverar att olika kontexter belyses i just jämförande syfte. Därför kommer inga kontexter att presenteras i detta inledande kapitel utan först i nästa kapitel.

Synen på industrisamhället och synen på kapitalism

I tidningen *Vita bandet* från 1905 presenteras stickprovsstatistik över fyllerimålen vid svenska domstolar, under industrialiseringens tid i Sverige. Artikelförfattaren fortsätter med att argumentera för att drinkaren inte dricker för att släcka törsten eller för att känna doften av fina viner. Utan för att åstadkomma en direkt påverkan på hjärnan. Ju starkare detta begär blir desto mindre bryr man sig om vilka drycker som intas eller hur dessa smakar. Huvudsaken är att man får uppleva den känsla av berusning som direkt inverkar på det centrala nervsystemet.³² Det framgår tydligt av artikeln att det är den verklighetsflykt brukaren vill åstadkomma som är själva syftet med att dricka alkohol. Att detta lett till en kriminalitet som nästan fördubblats under perioden 1876-1901 signalerar en tydlig problembild, anser jag menas av *Vita bandet*. Denna verklighetsflykt är något som Tönnies verkar mena kännetecknar industrialismen då han talar om det nya samhället som något konstgjort och flyktigt. Samt att människan under denna tid bara tänker på sig själv och undviker att skapa gemenskaper med andra. Alkoholproblemen under industrialismen är också något som i hög grad uppmärksammas och kritiserats av både brittiska, amerikanska och svenska nykterhetsrörelser. *Vita bandet* menar att det inte var fattigdomen som var problemet under industrialiseringen, utan alkoholen. Människorna hade kunnat vara lyckliga och fattiga om inte ”dryckenskapens vilda ande” drabbat dem.³³ I *Vita bandets* tidskrift från 1914 kritiseras den samtida nöjes- och njutningslystnaden. Särskilt i den sexuella frågan har en osund och omoralisk åskådning spridit sig, menar man.³⁴ Även om artikeln publicerats först 1914 så är ju dessa drag något som i allra högsta grad gällde under industrialiseringen och får därför antas gälla *Vita bandets* kritik av densamma. Just nöjes- och njutningslystnaden är något som kritiserats av andra svenska nykterhetsrörelser.

En annan sak som Tönnies kritiserar med det industriella samhället är bristen på gemenskap samt egocentriskt tänkande. Han menar att individen i det kommersiella samhället sätter sig över andras intressesfärer. Dessa idéer märks också i källmaterialet. Det är speciellt kombinationen mellan likgiltighet och vinningslystnad man vänder sig mot.³⁵ ”Guds rike- det är inte den starkares rätt över den svagare”, står att läsa i en källa.³⁶ I en annan källa uppmanas till en strid ”mot alla de egoistiska krafter, som bragt mänskligheten materiellt och

³² *Hvita bandet: Tidskrift för svenska kvinnors kristna nykterhetssällskap* nr 1 (1905), s 3-5.

³³ *Vita bandets julnummer* (1920).

³⁴ *Vita bandets tidskrift* nr 3 (1914)

³⁵ *Tirfing* (1907-08).

³⁶ *Vita bandets tidskrift* nr 8 (1913).

andligt till undergångens rand”.³⁷ Amerikanska nykterhetsrörelser menade att girighet kom från självintresse och att detta inte var förenligt med kristen tro. Den svenska godtemplarrörelsen menade att industrialisering och urbanisering skapat både en rolöshet och en rotlöshet. En argumentation som stämmer överens med min tolkning av Tönnies. Industrialismen, penningen och brännvinet hade inkräktat på de gamla kulturvärdena, menade de svenska godtemplarna. Den hade slitit sönder banden mellan folket och naturen, byggd och gångna slakten. Industrialismen kännetecknades av girighet, jäkt, smuts och osundhet. Det moderna samhället hade löst upp de gemenskaper som präglade det gamla, traditionella samhället. Något som också Tönnies hävdar. Något idealsamhälle nämns inte explicit i mitt källmaterial, däremot exemplifierar Blå och Vita bandet med vad ett sådant idealsamhälle i så fall skulle ha för kännetecken. Man tänker sig att där skulle råda nykterhet, altruism, gemenskap och välgörenhet.³⁸

Produktionsbortfallet kontra familjen

I tidningen *Tirfing 1907-08* framgår att alkoholen hämmar den fysiska och den andliga arbetskraften och således är ett problem både för individen som för samhället.³⁹ Det uppmanas till en kamp mot ”kung Alkohol” som ju ödelägger både i socialt, moraliskt och religiöst hänseende.⁴⁰ Krogrörelsen är statens, kyrkans, samhällets och hemmets värsta fiende.⁴¹ Jag har hittat några exempel på att dess inverkan på produktiviteten sågs som något problematiskt. I en årsberättelse från Överluleå Blåbandsförenings centralförbund från 1914 nämns att alkoholen sänker arbetskraften och lusten att ila framåt. Samt även ruinerar välståndet.⁴² Det menas att staten gör förluster på grund av de många alkoholoffrens improduktivitet. Alkoholen sänker arbetsförmågan.⁴³ De exempel på alkoholens negativa inverkan på produktiviteten som hittats är ganska få vid en jämförelse med hur ofta det hänvisas till dess skador på hem och familjeliv. Av detta kan vi dock inte dra slutsatsen att hemmet och familjen var viktigare än arbetet, bara att båda dessa effekter sågs som problematiska under denna tid. Däremot är det tydligt att alkoholens skador på familjeliv var något som mycket ofta togs upp för diskussion.

³⁷ *Vita bandets tidskrift* nr 1 (1920).

³⁸ *Tirfing* (1907-08); *Vita bandets tidskrift* nr 8 (1913); *Vita bandets tidskrift* nr 1 (1920).

³⁹ *Tirfing* (1907-08).

⁴⁰ *Vita bandets tidskrift* oktober (1922).

⁴¹ *Blåklint* (1911), s 10.

⁴² Årsberättelse avgiven vid Överluleå Bfs Centralförbunds 8:de årsmöte i Sävast den 22 febr. år 1914, A1c, Volymnummer 1, 64:1 Blåbandet Överluleå Blåbandsföreningars Centralförbund, Arkivcentrum Norrbotten (AN).

⁴³ *Blå bandet* nr 27 (1916).

I tidningen *Blåklint* från 1905 associeras alkoholen med bittra tårar, ruinerade karaktärer och ödelagda hem. Dessa trasiga hem bebos av svultna barn och misshandlade hustrur.⁴⁴ I påföljande års *Blåklint* beskrivs krögaren som en mördare, även om dessa mord inte sker hastigt utan steg för steg. Krögaren ruinerar hemmen och ger upphov till bråk och skilsmässor. Dessutom menar man att barnen till drickande föräldrar lätt drabbas av idiotism och anlag för vansinne.⁴⁵ Alkoholen fördärvar karaktären och undergräver hälsan.⁴⁶ Den berövar familjen både bröd och lycka och drickaren själv frid och glädje.⁴⁷ I en tidning från 1905 hävdas att det finns vetenskapliga bevis på ett orsakssamband mellan ”fäders brännvinsraseri och de hos det nutida släktet så våldsamt framträdande sinnessjukdomarna, särskilt tungsintheten”. Bruket av alkohol framkallar melankoli och leder till ett omätligt elände för familjelivet. Alkoholmissbruk påverkar även arvsanlagen. Alkoholen beskrivs som en nationalfiende som tillintetgör makars och barns gladaste förhoppningar.⁴⁸ Krogen både ruinerar och sliter sönder hemmen. Den förvandlar ”hustrur och små lyckliga barn till tiggare, klädda i trasor, hungrande och nödlidande”.⁴⁹ I *Vita bandets* tidskrift står att ”Den kvinna, som har en drinkare till man är en slavs slavinna”. Det är ett elände, sorg och skam att vara hustru åt en drinkare. Hustrun arbetar och trälar för att försöka hålla ihop hemmet som trots hennes försök ändå går till pantlånan.⁵⁰

Det uppmanas till kamp, inte bara för individernas och hemmens frigörelse utan hela folkets befrielse.⁵¹ Hemmet sågs som en plats för inre tillväxt. Där kunde man hoppas på förståelse och sinnesro.⁵² Föräldrahemmet verkar kraftigt i upplysnings- och uppfostringssyfte. Barnets vanor skapas utifrån hur de ser mor och far leva, intrycken från föräldrahemmet sitter i livet ut.⁵³ *Vita bandet* hävdar att det gäller att försvara vårt folks sedliga kraft i syfte att få ett starkt inre försvar. Eftersom det svenska folket skall kunna bevara sin plats som det folk som aldrig varit underkuvat. Detta kommuniceras i en tidning från 1912.⁵⁴ Familjen ses som samhällets

⁴⁴ *Blåklint: Flygblad för Norrbottens läns blåbandsförbund* (1905).

⁴⁵ *Blåklint* (1906).

⁴⁶ Årsberättelse avgiven vid Överluleå Bfs Centralförbunds 8: de årsmöte i Sävast den 22 febr. år 1914, A1c, Volymnummer 1, 64:1, AN.

⁴⁷ *Blå bandet* (1916).

⁴⁸ *Blåklint* (1905).

⁴⁹ *Blåklint* (1911), s 10.

⁵⁰ *Vita bandets tidskrift* nr 10 (1921).

⁵¹ *Vita bandets tidskrift* nr 1 (1912).

⁵² *Blåklint* (1905).

⁵³ *Vita bandets tidskrift* nr 8 (1912).

⁵⁴ *Vita bandets tidskrift* nr 3 (1912).

grundval. I goda hem, där familjetrevnad och lycka härskar, kan det unga släktet fostras till goda medborgare. Detta är ”ett lands bästa rikedom”.⁵⁵ Blå och Vita bandets tydliga fokus på hemmet tolkar jag som i hög grad överensstämmande med vad Tönnies kallar *Gemeinschaft*. I detta gamla samhälle fanns en gemenskap som ofta tog sig uttryck i känslomässiga band inom familjen. Detta skapar en känsla av samhörighet. Det finns i *Gemeinschaft* en önskan bland människor att skydda och hjälpa de svagare. Hos Blå och Vita bandet diskuteras inte denna gemenskap som tillhörande en tidigare epok, snarare vill man att det goda hemmet skall kunna existera som en del i det samtida eller i alla fall utgöra det framtida samhället. Men de egenskaper Tönnies tillskriver *Gemeinschaft* återfinns i mycket hög grad i Blå och Vita bandets idealsamhälle. Både hos brittiska och svenska nykterhetsrörelser fanns ett tydligt fokus på vikten av att ha ett gott hem. Detta var också viktigt för den framtida nationens välmående. Hemmet sågs som viktigt för nationens fortsatta existens. I sammanhanget kan man också fråga sig huruvida hemmet och effektiviteten verkligen skall betraktas som två motpoler. Eftersom ett gott hem bidrar till en framtida effektiv nation.

Principen om att hjälpa nödställda

Vita bandet ansåg sig ha ett ansvar gentemot den kommande generationen och dryckenskapen betraktades som en sjukdom. Därför måste man också hjälpa de drabbade. ”Vi hafva ej blott att förekomma det onda, vi måste också möta det, äfven i dess mest utvecklade former, möta det med den räddande kärlekens makt”, står i Vita bandets tidskrift från 1905.⁵⁶ Ansvaret för kommande generationer märks också i retoriken hos Hoppets Här, som var en av Blå bandets ungdomsförbund. Man ville ”förvalta ett gott fädernearv och därtill bryta ny mark för kommande släkten”.⁵⁷ Varje människas liv borde vara ett gott föredöme för andra människor. ”Allt vad i viljen, att människorna skola göra eder, det gören I ock dem” var en bärande tanke hos dessa rörelser.⁵⁸ Blå bandet menade att man skulle bygga och värna ett hem åt friheten och att detta var något som man skulle offra sina dyrbaraste ägodelar för. Lojhet och likgiltighet betraktades som en fiende, både mot sig själv och mot sitt land. Människan var skyldig att inte bara undvika att själv ”snärjas i drinkarens dåliga vanor”, utan också att hjälpa dem som fallit offer.⁵⁹ Det gällde att visa barmhärtighet mot de lidande. De nödställda och

⁵⁵ *Vita bandets tidskrift* nr 9 (1913).

⁵⁶ *Hvita bandet* nr 1 1905, s 3-14.

⁵⁷ Cirkulär till länets Blåbandsföreningar och kommittéer för Hoppets Härsavdelningarna, 1913, E3, Volymnummer 3, 141:1 Blåbandsföreningen Norrbottens Vål och Hoppets Här, Unbyn, AN.

⁵⁸ *Vita bandets tidskrift* nr 4 (1912).

⁵⁹ *Blåklint* (1911), s 2-10.

behövande. De sjuka och de döende. Kristen tro ansågs vara en bärande kraft för detta.⁶⁰ Dessa idémässiga principer anser jag motsvarar Tönnies *Gemeinschaft* där de starkare känner en önskan att skydda och hjälpa de svagare. Källmaterialet visar sig stämma överens med Åsa Bengtssons tidigare forskning på Vita bandet.

Rörelsernas syn på fred och andra kulturer

Vita bandet ville framhålla sig som en rörelse som omfattade den kristna fredstanken.⁶¹ ”Ingen kvinna borde försumma något tillfälle att verka för fred och för allt som i minsta mån kan tjäna till att skapa vänskap och bekantskap med andra folk”, står det i dess tidskrift från 1921.⁶² De menade att den rikaste lyckogåvan som kunde ges åt jordens barn var fred på jorden och att den djupaste bristen var avsaknaden av densamma.⁶³ En av Vita bandets främsta ledare i Norrbotten var Märta Bucht. I hennes arkiv finns korrespondens som vittnar om att rörelsen jobbade intensivt för fred på jorden och för att hjälpa krigets offer. Man uppmuntrade också enskilda att skänka pengar eller ställa till fester för de Sibiriska krigsfångarnas befrielse, något som framgår av ett brev från 1920.⁶⁴ Vita bandet ville arbeta gemensamt med andra länder för att skapa internationell rättvisa och solidaritet. Endast välgörenhet ansågs inte tillräckligt för att bota krigets ohyggliga verkningar.⁶⁵ Fredstanken verkar ha varit ett ideal att jobba för, något som samklingar starkt med kristendomens grundläggande budskap. Det finns inte mycket i den tidigare forskningen som fokuserar på fred och andra kulturer, men jag anser att i alla fall de svenska godtemplarnas avståndstagande från revolution samt fokus på ödmjukhet och saktmod som en väg framåt i hög grad överensstämmer med fredstanken.

Kort sammanfattning av huvuddragen i källorna 1905-1922

Den verklighetsflykt som åstadkoms via intagandet av alkohol sågs av Blå och Vita bandet som ett stort problem med industrisamhället. Samt den nöjes- och njutningslystnad som var nära kopplat både till industrisamhället i sig och till alkoholbruket. Fattigdomen var inte problemet under industrialismens tid utan alkoholen. Alkoholmissbruk kunde bland annat leda till högre kriminalitet och detta sågs som ett problem. När det gäller synen på kapitalism

⁶⁰ *Vita bandets tidskrift* nr 3 (1912).

⁶¹ *Vita bandets tidskrift* nr 1 (1912).

⁶² *Vita bandets tidskrift* nr 7 (1921).

⁶³ *Vita bandets tidskrift* december (1922).

⁶⁴ Stockholm d. 31 jan. 1920, Korrespondens i fredsfrågan 1920-1932, E1c, Volymnummer 1, 1978:1 Märta Buchts arkiv, AN.

⁶⁵ Från exekutivkommittéens möte i Geneve 1-4 juni 1920, Korrespondens i fredsfrågan 1920-1932, E1c, Volymnummer 1, 1978:1, AN.

är det främst kombinationen mellan likgiltighet och vinningslystnad som anses problematiskt. Detta leder både till andligt och materiellt kaos. I Blå och Vita bandets idealsamhälle skulle det istället råda nykterhet, altruism, gemenskap, samt välgörenhet. Blå och Vita bandet lyfter fram alkoholens skador både på produktivitet och på familjeliv. Det fanns dock ett tydligt fokus på hemmet och även dess förutsättning för en välmående framtida svensk nation. Att hjälpa de som fallit offer för alkoholen eller på annat sätt befann sig i nöd ansågs mer eller mindre som en plikt. Man jobbade också aktivt för fred mellan folken och hade ett starkt fokus på framtiden. Människosynen var med andra ord starkt inriktad på att hjälpa och skulle kunna formuleras som att alla människor skulle ha goda förutsättningar att besparas från ett liv i misär.

4 FOLKHEM OCH VÄRLDSKRIG: EN TID FÖR NYA IDÉER?

Min andra undersökningsperiod täcker upp åren 1923-1945. Det fanns både i det samtida svenska samhället, och världen i stort, under denna tid nya omvälvande omvärldshändelser och processer som jag förväntar mig kommer återspegla sig i källmaterialet. Dessa kan ha påverkat hur Blå och Vita bandet tänkte och formulerade sig i källorna. Här förväntar jag mig alltså att hitta en del tydliga skillnader jämfört med perioden innan. Därför kommer analysen i detta kapitel betona jämförelse mellan denna och föregående tidsperiod samt hur olika kontexter kan ha genererat olika resultat.

Synen på industrisamhället och synen på kapitalism

Bergsbruk hade etablerats i Sverige redan på medeltiden, men det var först under industrialiseringen som den på ett avgörande sätt blev en viktig livsnerv för ekonomi och samhälle.⁶⁶ Nedanstående vers, hämtat från Blåbandssångboken 1942, tycker jag på ett ganska tydligt sätt signalerar sambandet mellan malmförädling och ekonomisk tillväxt: ”Tyst och tappert kvinnor bära Livets tunga plikt för sina kära. Männen med sin gärnings möda Ge förädlad malm och ökad gröda. Järnland, giv oss styrka, hemland, giv oss ro!”⁶⁷ I en annan visa från ett sånghäfte publicerat 1936 menas att den vanliga arbetaren, som på malmgrund fäste sitt torftiga hus, bidrog starkt till rikets ekonomiska tillväxt. Detta gjorde de under svåra arbets- och levnadsvillkor, under en period då alkoholkonsumtionen var mycket hög.

⁶⁶ Claes Bernes & Lars J. Lundgren, *Bruk och missbruk av naturens resurser: En svensk miljöhistoria* (Stockholm: Naturvårdsverket, 2009), s 52-54.

⁶⁷ ”Järnland, hemland”, *Blåbandssångboken* (1942), s 90-91.

Industrialismen var en tid då "riket låg bränt och förhärjat".⁶⁸ Sammantaget signalerar dessa två visor en hyllning av den svenska arbetaren, under industrialiseringen. Men att han samtidigt var ett offer för alkoholen, under samma tid. Historikern James Dunn menar också att brittiska nykterhetsrörelser såg det som att arbetarklassen, tack vare sina dryckesvanor, bidrog till sin egen undergång. Även de svenska godtemplarna menade att industrialiseringen gjorde människorna till slavar. Vid en jämförelse med Blå och Vita bandets syn på industrialismens alkoholproblem under perioden 1905-1922 så förefaller det så att individens eget ansvar för sitt alkoholmissbruk hamnat lite i bakgrunden nu, istället ses arbetaren mer som ett hjälplöst offer. Tidigare hade han tagit initiativet till alkoholintaget själv, nu var problemet istället hela samhället. Något som i så fall skulle kunna förklaras av kontexten. Folkhemsretoriken betonade ju samhällets ansvar och skyldigheter gentemot den enskilda individen.⁶⁹ Historikern Yvonne Hirdman menar att det hos svensk arbetarrörelse redan före 1930-tal fanns utopiska idéer om det kollektivans ansvar gentemot individen samt individernas rättigheter till det kollektiva. Senare, under 1940-tal, låg också tonvikten på social anpassning istället för på individuell autonomi. Harmoni och lycka blev under denna tid definierat ovanifrån och experter dikterade nu levnadsregler och valmöjligheter för alla svenskar. Välfärdsstatens ideologi började styra hur den enskilda individen bör tänka. På sätt och vis kan man uttrycka det så att välfärdsstaten förde med sig ett omyndigförklarande av individen.⁷⁰ Under föregående period däremot fanns ju idémässigt ett större fokus på individens autonomi. Tankar som hade rötter ända tillbaka till 1850, men som visade sig i ideologier ända fram till 1910 åtminstone. Denna ideologi skulle leda till ett bättre samhälle och den premierade den enskildes frihet framför statens och samhällets. Det var individens rätt och frihet som skulle stärkas. Staten fick inte göra ingrepp i den enskildes sfären medans den var skyldig att ingripa i den mån problemen ingick i samhällets allmänna del.⁷¹ Jag tycker mig finna exempel i föregående periods källmaterial på att individen hade ansvar för samhället och alkoholbekämpandet. Sålunda skulle man kunna säga att inte bara staten hade ansvar för samhällets gemensamma del utan även den enskilda individen. Något som i så fall skulle kunna kopplas till känslor av patriotism som bland annat var utmärkande för det svenska samhället alldeles i början av och en bit in på 1900-talet.⁷² Blå och Vita bandets

⁶⁸ Sven Kjersén, "Sång till Västmanland", *Sånger för Blåbandsungdom* (1936), s 37-38.

⁶⁹ Hedenborg & Kvarnström 2010, s 284.

⁷⁰ Yvonne Hirdman, *Att lägga livet tillrätta: Studier i svensk folkhempolitik* (Stockholm: Carlsson, 1989), s 9-179.

⁷¹ Svenbjörn Kilander, *Den nya staten och den gamla: En studie i ideologisk förändring* (Uppsala universitet, 1991), s 11-132.

⁷² Hedenborg & Kvarnström 2010, s 239-240.

fokus på individens agens kan också ha visat sig i dess skrämselfpropaganda tidigt 1900-tal. Psykisk sjukdom hos kommande generation kunde bli ett resultat av missbruk och detta var ett särskilt stort avbräck för den enskilde familjen då det saknades socialt skyddsnät i det svenska samhället under tidigt 1900-tal. Den psykiskt sjuke sågs nämligen som att han inte kunde arbeta och bidra till familjens försörjning.

I en annan källa från 1937 kritiserar tilltagande materialisering och tilltagande kommersialisering. Människan skall vara osjälvisk i handling, nöjd med lite, ärlig, sanningsenlig, ren och hederlig. Problemet, menar Blå bandet, är att så många offerar livets sanna mål i utbyte mot världsliga företräden.⁷³ Något som förvisso kunde gälla både före och efter industrialiseringen i olika grad, men som i allra högsta grad gällde under densamma. Det vill säga Blå bandet kritiserar mänskliga egenskaper som var särskilt framträdande under industrialismen. Egocentriskt tänkande var något som kritiserades av Tönnies i hans beskrivning av det industriella samhället. Brittiska, amerikanska och svenska nykterhetsrörelser vände sig emot den industriella kapitalismen. Men det är inte det ekonomiska livet i sig som kritiserar utan snarare storfinansens herrar. De som håvar åt sig de största vinsterna. Speciellt när denna verksamhet används i destruktiva syften.⁷⁴ Vita bandet menar att industrialismen förändrade grundvalarna för det ekonomiska livet. Den gamla gemenskapen bröt samman. Tidigare hade det funnits fullkomligt autonoma organisationer, som ju hade sin verksamhet helt vid sidan av staten. Man exemplifierar med skrån och gillen. De vandrande gesällerna tillhörde ett skrå och vart de än kom så blev de beskyddade och upptagna i en gemenskap. Vita bandet menar att det är kombinationen mellan ohämmad konkurrenskamp och statlig inblandning som är problematisk.⁷⁵ Det verkar som Vita bandet menar att industrialiseringen medförde en ny typ av kapitalism, något som också var fallet. Statlig inblandning i industrialiseringen gällde inte minst i Sverige, något som bland annat medförde en anonymisering av ansvarsbiten. Ledningen hade inte längre personligt ansvar vare sig för de anställdas löner och arbetsvillkor eller för kvaliteten på den slutliga produkten. Statlig inblandning hade ju blivit nödvändigt på grund av investeringar i ny teknologi och finansieringen av densamma. I en källa menar Vita bandet att lösningen på problemet heter ”fri internationell handel”.⁷⁶ Jag tolkar detta som att de menar en ekonomisk verksamhet utan statliga egenintressens inblandning. Det förefaller vara samma kritik under denna period hos

⁷³ *Blåklockan: Organ för Norrbottens läns Blåbandsförbund* nr 2 (1937).

⁷⁴ *Vita bandets tidskrift* december (1935).

⁷⁵ *Vita bandets tidskrift* januari (1945).

⁷⁶ *Vita bandets tidskrift* september (1936).

Blå och Vita bandet när det gäller kapitalismen, även om det under perioden 1905-1922 inte är alldeles entydigt vilka aktörer man avser förkroppsligar begreppen likgiltighet, vinningslystnad och egoism. Här är det istället tydligt att det är storfinansens herrar som avses, det vill säga oftast staten. Även detta kan förklaras av kontexten, kritiken mot vapenleverantörer och andra som profiterade på andra världskriget duggade tätt i Blå och Vita bandets tidningar. Jag anser det dock troligt att vi faktiskt har uppnått klarhet och precision. Om vi tar hänsyn till det faktum att även Blå bandet i Norrbotten hämtade en del av sina medlemmar hos arbetare som bedrev småföretagarverksamhet. Således förefaller det rimligt att kapitalism i betydelsen småföretagarverksamhet och ett exemplariskt liv i övrigt inte var något dessa rörelser vände sig mot.

Produktionsbortfallet kontra familjen

I mitt källmaterial finns 14 källor som betonar vikten av ett gott hem. Dock bara två källor, daterade 1923 samt 1930 respektive, som tar upp problemet med minskad produktivitet vid alkoholkonsumtion. Det går naturligtvis inte att generalisera utifrån detta, men tar man hänsyn till tillgängligt källmaterial så ser vi en förändring jämfört med perioden 1905-1922. Denna slutsats gäller också om vi beaktar folkhemsretoriken, med dess betonande av det egna hemmet som en av nycklarna till det svenska folkets välmående. I en dikt från 1923 finns en tydlig argumentation för vikten av hårt arbete: ”Var arbetsam, du jordens son, med svett skall du dig föda, Guds gåvor blott i samma mån, Som svettens droppar flöda, Han lovat ge Välsignelse Blott efter använd möda”.⁷⁷ I en annan källa från 1930 menas det att företag såg det som så att nyktra människor blir friskare fortare än andra, vid inträffad skada. Denna insikt var också något som nykterhetsrörelserna själva förstod.⁷⁸ Men annars argumenteras det mest för alkoholens förstörande inverkan på hem och familjeliv. Man skulle inte strida för jordisk vinning eftersom en sådan strid inte var värd nedlagd möda.⁷⁹ Den äldre generationen hade ett ansvar för ungdomens moraliska förfall eftersom denna äldre generation ”genom undfallenhet och passivitet fritt låtit ogräset växa, vilddjuren härja och stormarna rasa”.⁸⁰ Blå bandet förde en ideell kamp för hem och härd, för ungdomen, eftersom denna var nyckeln till Sveriges framtid.⁸¹ Vidare menas att alkoholen i sina verkningar överträffar krigets förfärlighet samt alla gifternas tillsammans, därför att en alkoholist inte kan vara något för en

⁷⁷ ”Vinter-vår”, *Norrbottens läns Blåbandsförbunds tjugofemårs- jubileumsskrift* (1923).

⁷⁸ *Vita bandets tidskrift* mars (1930).

⁷⁹ ”Till ungdomen”, *Sånger för Hoppets Här* (1934), s 28-29.

⁸⁰ *Blå front* nr 1 (1945), s 7-8.

⁸¹ Berättelse avgiven vid Överluleå Bfs Centralförbunds 37:de årsmöte i Unbyn 21/2 -43, A1c, Volymnummer 1, 64:1, Blåbandet Överluleå Blåbandsföreningars Centralförbund, AN.

annan. På grund av att ”spriterna blivit hans allt”. Tack vare alkoholen upphör pappan att ”känna och visa faderlig kärlek”, men innan han ”dukade under för alkoholgiften, voro honom barnen uteslutande dyrbara”.⁸² Blå bandet menar att alkoholen förstör familjelivet.⁸³ Hemmet fick inte vanvårdas, ett argument som också var tydligt framträdande hos Vita bandet.⁸⁴ Föräldrarna skulle visa barnen och ungdomen den rätta vägen.⁸⁵ I tidningen Vita bandet från 1935 presenteras statistik över hur mycket pengar svenska folket spenderade på rusdrycker året dessförinnan. Man menar att dessa pengar istället hade kunnat användas till den stora bostadsbristen och hemlösheten som rådde i Sverige vid denna tid. Dessutom menade man att pengarna hade kunnat användas för att bekläda ett större antal barn än vad som fanns i hela Sveriges rike.⁸⁶

Jag har ovan argumenterat för att dessa rörelser, under perioden, ansåg att hemmets välmående var en viktigare princip än produktionsbortfallet. Men det är möjligt att ett motsatsförhållande mellan dessa båda begrepp inte gäller då framställningsformen förändrats. Det finns nämligen flera exempel på att ett välmående hem var nyckeln till hela det svenska folkets framtidsrikedom.⁸⁷ Hemmet sågs som grundvalen för fosterlandets lycka och välfärd. Som hemmen var, så blev också samhällena. Hemmet danar karaktären hos barnet. ”Det spirande unga släktet bär i sig de möjligheter, som det en gång vid mognare år skall exploatera”.⁸⁸ Ett nyktert och lyckligt hem var förutsättningen för det större hemmet. ”Ett lyckligt, aktat och ärat fosterland”.⁸⁹ Människan skulle växa upp till Guds ära och Sveriges hopp. Det gällde att göra sin insats för hem och för fädernesland.⁹⁰ Fäderneslandet var vårt dyra, älskade hem. Det var vår fredliga bygd, vår barndoms vagga och vår moders vård.⁹¹ Blå bandet uppmuntrade varje fosterlandsvän, inte minst kvinnorna, att göra sin insats i ”striden för landets frigörelse från rusdryckshanteringen”.⁹² Här märker vi alltså av patriotiska stämningar i källmaterialet som ju möjligen kan ha förekommit i det svenska samhället en bit

⁸² Frida Stéenhoff, *Alkoholfri kultur: Föredrag vid Nordiska kvinnokongressen* (1928), s 9-24.

⁸³ *Blåklockan* nr 2 1937.

⁸⁴ *Vita bandets tidskrift* mars (1924).

⁸⁵ *Vita bandets tidskrift* mars (1931).

⁸⁶ *Vita bandets tidskrift* december (1935).

⁸⁷ *Vita bandets tidskrift* mars (1944).

⁸⁸ *Vita bandets tidskrift* november (1924).

⁸⁹ Årsberättelse avgiven vid Boden- Överluleå Bfs Centralförbunds 35:te årsmöte i Forsamlingshemmet i Boden d. 23/2 1941, A1c, Volymnummer 1, 64:1 Blåbandet Överluleå Blåbandsföreningars Centralförbund, AN.

⁹⁰ ”Leve Hoppets Här!”, *Sånger för Hoppets Här* (1934), s 16-17.

⁹¹ ”Barnens bön för fäderneslandet”, *Sånger för Hoppets Här* (1934), s 12-13.

⁹² *Norrbottnens läns Blåbandsförbunds tjugofemårs- jubileumsskrift* (1923).

in på 1930-talet men som rimligen borde ha klingat av därefter. Speciellt då det blev uppenbart för världen om Nazitysklands rätta ansikte.

Principen om att hjälpa nödställda

Blå och Vita bandet ville hjälpa människor som fallit offer för alkoholen. Att göra det lilla man kan, men också det bästa av det lilla var en central tanke.⁹³ Denna idé förekommer ofta i vismaterialet. Det går inte att tveksamt stå om det onda skulle botas.⁹⁴ Det gällde att ge ett gott exempel och ge räddning ur djupaste nöd.⁹⁵ Begreppet ”Mänkokärlek” kunde användas för att begreppsliggöra sådana principer.⁹⁶ I en jubileumsskrift från 1923 framgår att ”rusdryckernas förstörelseverkan är värre än pestens, krigets och hungersnödens förenade framfart”.⁹⁷ Detta argument användes för att mobilisera. Barnen skulle också ledas på rätt väg.⁹⁸ Ungdomen skulle uppfostras till vänlighet mot alla andra levande varelser.⁹⁹ Blå bandet hade även scout rörelse och dessa idéer genomsyrade även denna. I tidningen *Blå front* från 1945 skrivs att scouterna kunde göra stor samhällsnytta. Genom att ”vägleda blinda, åka ut i solskenet med lama barn och andra lidande människor, hugga ved och bära in vatten åt gamla, sjunga på något ålderdomshem o.s.v.”. Som ett föredöme nämns läkarna och sjukvårdspersonalen, dessa satte ju sina egna liv på spel för att rädda andras. Detta var ”större än både Karl XII och Napoleon”.¹⁰⁰ Källmaterialet visar att kraften som behövdes för att kunna hjälpa andra den fick man dels av Gud och dels från studier.¹⁰¹ Att leva för andra, det var att likna Herren.¹⁰² Den som med energi bedriver studier tar initiativ och är aktiv. Han är rik på uppslag. Medans den som är utan intresse för läsning förkroppsligar en passivitet som hindrar honom från att hjälpa både sig själv och andra.¹⁰³ I Vita bandets tidskrift från 1924 gör en liknelse med Jesus som ser ut över världen och ser en åker som väntar sådden. Detta ”är en outtömlig rikedom av livskrafter” med slumrande möjligheter. Men om åkern inte blir besädd så tar ogräset den i besittning. För att ta kontrollen över sin egendom så måste man

⁹³ Cirkulär från Norrbottens läns Blåbandsförbund, 1932, E3, Volymnummer 6, 839:1 Blåbandet Norrbottens läns Blåbandsförbund, AN; Lina Sandell-Berg, ”Gör det lilla du kan”, *Blåbandssångboken* (1942), s 120-121.

⁹⁴ ”Upp Herrens folk”, *Sånger för Blåbandsmöten* (1924), s 30.

⁹⁵ ”Till verket”, *Sånger för Blåbandsmöten* (1924), s 34; ”Tag plats i ledet”, *Sånger för Blåbandsmöten* (1924), s 32.

⁹⁶ ”Sång till nykterhetens fana”, *Sånger för Blåbandsmöten* (1924), s 31.

⁹⁷ *Norrbottens läns Blåbandsförbunds tjugofemårs- jubileumsskrift* (1923).

⁹⁸ ”Motto”, *Hoppets Här 25 års Minnesskrift* (1927).

⁹⁹ *Vita bandets tidskrift* november (1933).

¹⁰⁰ *Blå front* nr 4 (1945).

¹⁰¹ ”Kan du liknöjd vara?”, *Sånger för Blåbandsmöten* (1924), s 27-28; *Blå front* nr 4 (1945).

¹⁰² ”Räck en fallen broder handen”, *Sånger för Blåbandsmöten* (1924), s 33-34.

¹⁰³ *Blå front* nr 4 (1945), s 8; ”Vakna upp!”, *Sånger för Blåbandsmöten* (1924), s 26.

göra det genom att så god säd.¹⁰⁴ Det ideella arbetet sågs som en plikt, det var en livsuppgift. Man såg sig själv som länkar i utvecklingens kedja och denna insikt eggade en till fortsatt arbete för de odödliga idéerna.¹⁰⁵ De idéer som Blå och Vita bandet här för fram liknar Tönnies idealsamhälle *Gemeinschaft*. Inom detta samhälle fanns hos de starkare en önskan att skydda och hjälpa de svagare. Det förefaller som en rimlig tolkning att de svagare hos Blå och Vita bandet avses vara de som hade fallit offer för alkoholen. Men det går också att göra en annan liknelse med *Gemeinschaft*. Tönnies hävdade att där fanns en enighet i människors vilja och att denna enighet upprätthölls även när folk separerades. Det förefaller rimligt att tolka rörelsernas starka övertygelse som en slags enighet, som kunde verka även över stora avstånd och mellan generationer. Den starka tron skapade en gemenskapskänsla. Brittiska nykterhetsrörelserns fokus på framtiden stämmer överens med vad källmaterialet säger om Blå och Vita bandet. Samt att det ansågs viktigt att barnen skyddades från alkoholen konsekvenser. Det finns också några exempel i källmaterialet som stämmer överens med Ambjörnssons forskning. Till exempel att individen måste börja med sig själv och att nykterhetslogen slog vakt om den inre gemenskapen. Genom att ta itu med sin livssituation så axlar individen inte bara ett ansvar för sig själv utan även för andra. Även Bengtssons forskning kan relateras till källmaterialet. Hon menar att Vita bandet ville skapa mer människovärdiga samhällsförhållanden och att sociala missförhållanden var den främsta orsaken till missbruk. Samhället måste stärkas och göras bättre. I likhet med vad källmaterialet säger för perioden 1905-1922 så betonas även här vikten av att vara ett gott föredöme. Precis som under den föregående perioden sågs det som en plikt att hjälpa och att på så sätt möta det onda. Men det finns inte här under den senare perioden, till skillnad från den föregående, någon tydlig patriotism eller fokus på framtida generationer. Med undantag av en källa från 1930 som talar om länk i utvecklingens kedja och odödliga idéer.

Rörelsernas syn på fred och andra kulturer

Representanter och ledare för Vita bandet i Norrbotten uttryckte i intern korrespondens en angelägenhet om att väcka intresse hos andra i fredsfrågor. Man ville genomföra talarresor, under 1920-tal och tidigt 1930-tal, bland annat till Washington för att tala om Ruhr-frågan.¹⁰⁶ Det fanns en önskan om påverkan på den internationella politiken och fredsmöten

¹⁰⁴ *Vita bandets tidskrift* februari (1924).

¹⁰⁵ *Vita bandets tidskrift* juni och juli (1930).

¹⁰⁶ Stockholm 6 april 1924, E1c Korrespondens i fredsfrågan 1920-1932, Volymnummer 1, 1978:1 Märta Buchts arkiv, AN.

anordnades, bland annat i Stockholm, med framstående in- och utländska talare.¹⁰⁷ I Märta Buchts korrespondens 1931 framgår att Vita bandet ville väcka alla likgiltiga, eftersom situationen nu såg så förtvivlad ut.¹⁰⁸ Vita bandet ville ha fred mellan folken. Detta uppnåddes enligt dem dels genom att själva bli fridens människor, var och en i sin lilla värld. Men också genom att med intresse skaffa sig kunskap om det mellanfolkliga fredsarbetet, samt stödja det efter bästa förmåga.¹⁰⁹ Krig beskrivs som ett grymt massmördande. Smärta, nöd och död drabbar oskyldiga människor. Dessa människor vet inte ens vad som orsakade detta krig eller vad som vad som växer fram i en diktators hjärna. I en tidning från 1935 beskrivs krig som särskilt problematiskt då det drabbar fattiga människor i andra delar av världen. Detta eftersom det dikteras av en hård erövringslust och de drabbade vet inte vad ”som försiggår bakom den blodiga ridå, bland de höga i denna världen”.¹¹⁰ Vita bandet ville också rädda krigets barn. Detta gällde alla nationaliteter. ”Alla barn äro våra barn” var en central formulering. Därför att varje generation har ett ansvar för mänsklighetens barn. Om ett barn lider så lider automatiskt ”allt barnskaps väsen”.¹¹¹

”Låt oss aldrig tala nedsättande om andra nationer” är en formulering i tidningen *Blå front* från 1945.¹¹² I ett nummer av *Vita bandets tidskrift* från 1940 står: ”Endast genom att med öppen blick och ärlig vilja studera de olika folken, deras egenart, deras kultur kan vi nå fram till inte bara en sträng återhållsamhet i omdömena om andra folk utan också till bättre förståelse för deras problem”.¹¹³ Synen på den hinduiska religionen belyses i en källa. Man menar att det inte är religionen i sig som är ansvarig för Indiens sociala missförhållanden, som till exempel kastväsendet orättvisor eller barnäktenskap. Istället menas att dessa olyckor smög sig in då indierna vände sig bort från sin religions ideal.¹¹⁴ I en källa från 1924 nämns att biografen, som nu också kommit till Turkiet, har blivit ett gott hjälpmedel att förmå kvinnorna att visa sig bland allmänheten. Det anses vara de alltmer genomträngande västerländska sederna som fråntagit turkiska kvinnor deras slöjor och lett till ett naturligare umgänge mellan

¹⁰⁷ Stockholm den 21 januari 1931, E1c Korrespondens i fredsfrågan 1920-1932, Volymnummer 1, 1978:1 Märta Buchts arkiv, AN.

¹⁰⁸ Stockholm den 22 juli 1931, E1c Korrespondens i fredsfrågan, Volymnummer 1, 1978:1 Märta Buchts arkiv, AN.

¹⁰⁹ *Vita bandets tidskrift* maj (1931).

¹¹⁰ *Vita bandets tidskrift* december (1935).

¹¹¹ *Vita bandets tidskrift* mars (1944).

¹¹² *Blå front* nr 4 (1945).

¹¹³ *Vita bandets tidskrift* februari (1940).

¹¹⁴ *Vita bandets tidskrift* november (1936).

könen.¹¹⁵ I en källa från 1923 skrivs om Indien som en sagoundrens och drömmarnas land. Ett land med mångtusenårig kultur och bländande rikedomar. Man kritiserar brittiska koloniväldet och hyllar Gandhismens antiväldsideal.¹¹⁶ När kritik framförs så är det kopplat till narkotikamissbruk och inte riktat mot religionen i sig. I tidskriften *Vita bandet* 1930 skrivs att det särskilt är de ociviliserade folken samt länder med svag styrelse och korruption inom statsförvaltningen, som särskilt lätt översvämmas av ”giftig narkotika”.¹¹⁷ Det verkar som att Blå och Vita bandet i slutet på perioden uppvisade en större återhållsamhet i sina omdömen om andra folk, samt en bättre förståelse för deras problem, än vad som var fallet 1924 eller 1930. Det fanns alltså en dubbelhet i rörelsernas syn på andra kulturer, under aktuell tidsperiod. Den förändring som verkar ha skett mot slutet av perioden är troligen en reaktion på andra världskrigets fasor, varigenom det mer eller mindre blev en oskriven regel att inte tala nedsättande om andra folk. I jämförelse med perioden 1905-1922 så ligger likheterna dels i ett aktivt fredsarbete hos Vita bandet och dels att det ansågs mycket viktigt att inte barnen för illa i krig.

Kort sammanfattning av huvuddragen i källorna 1923-1945

Även under denna period såg Blå och Vita bandet alkoholen som ett stort problem i industrialismens samhälle. Men nu var det inte längre individens fel att han drack utan samhällets. Hela det svenska samhället låg under industrialiseringen bränt och förhärjat och arbetaren var ett hjälplöst offer. Även under denna period kritiserades kapitalismen, men nu framträder det tydligt av källmaterialet att denna kritik bara gällde storfinansens herrar. Ofta då företag med statlig inblandning och statliga egenintressen. Något som lätt kan förklaras av kontexten. När det gäller effektiviteten kontra familjelivet tycks det finnas ett större fokus på ett välmående hem under denna senare period, i jämförelse med perioden innan. Även om man inte kan dra några större slutsatser från mängden tillgängliga källor så går det ju ändå att ta hänsyn till formuleringar. Under denna period finns även en idé om att ett gott hem var viktigt för ett välmående och ärat fosterland. En formulering som dyker upp i en källa från 1941, det vill säga det finns patriotiska inslag. I likhet med föregående period finns en stark betoning på att hjälpa nödställda, speciellt barnens utsatthet i krig ansågs vara ett stort problem. Begreppet människovärde förekommer i en källa och det fanns formuleringar om att även barn skulle fostras att vara behjälpliga. Synen på andra kulturer präglas av stor förståelse

¹¹⁵ *Vita bandets tidskrift* november (1924).

¹¹⁶ *Vita bandets tidskrift* juni och juli (1923).

¹¹⁷ *Vita bandets tidskrift* maj (1930).

och en återhållsamhet i bedömningar mot slutet av perioden, men detta var inte lika självklart under periodens första år. Något patriotiskt framtidshopp via principen att hjälpa andra märks inte under denna period, till skillnad från den förra.

5 IDÉERNA I DET EFTERKRIGSTIDA SAMHÄLLET

Det fanns flera tendenser i det omgivande samhället under efterkrigstiden som kan ha påverkat dessa rörelser. Dessa trender fick ganska stor genomslagskraft i samhället och de verkade både i samma och motsatt riktning i jämförelse med föregående perioder. Därför blir det intressant att jämföra vad källmaterialet säger om skillnader och likheter med tidigare perioder och försöka förklara detta med relevanta kontexter. Den tredje perioden täcker alltså upp åren 1946-1985. Sluttidpunkten är vald baserat på den senaste tillgängliga källan för det så kallade högindustriella samhället, den tidpunkt då samhället övergick till ett postindustriellt eller postmodernt samhälle.

Synen på industrisamhället och synen på kapitalism

Jag har bara hittat tre källor som tar upp frågan om Blå och Vita bandets syn på industrisamhället och kapitalism under denna tidsperiod. I dessa källor används inte begreppet industrisamhälle samt kapitalism explicit. Däremot tar de upp kännetecknen som i allra högsta grad var gällande under industrialiseringen. Egenskaper som till exempel hävdas av Tönnies. I *Blå front* från 1959 beskrivs alkoholförbrukare som verklighetsflyktingar. Att göra slut på sina inkomster så fort man får dem är rakt på tok.¹¹⁸ Då kan man nämligen ställa sig själv på bar backe. ”Att bara leva för dagen utan att tänka på morgondagen har aldrig varit en god affär”.¹¹⁹ Vita bandet menar att vi i Västvärlden ofta lever efter regeln: ”Alla tänker på sig, det är bara jag, som tänker på mig”.¹²⁰ Detta formuleras i en källa från 1973. Tönnies menar att principen att bara tänka på sig själv kännetecknade *Gesellschaft*. När det gäller konstaterandet av alkoholförbrukare som verklighetsflyktingar samt idén om att bara leva för dagen så var båda dessa principer särskilt utmärkande för industrisamhället. Även om de kan ha gällt under andra epoker också. I brittiska nykterhetsrörelserns idéer fanns ett fokus på framtiden, något som i så fall kontrasterar mot principen att bara leva för dagen. Girighet kritiserades av amerikanska nykterhetsrörelser. Vid en jämförelse med tidigare tidsperioder verkar det som

¹¹⁸ *Blå front* nr 1 (1959), s 7-13.

¹¹⁹ *Blå front* nr 1 (1957), s 19.

¹²⁰ *Vita bandet: Medlemsblad för föreningen Vita bandet* nr 6 (1973), s 4.

att individen nu återtagit sin agens över sitt eget missbruk. Det anses inte längre vara samhällets fel att somliga blir alkoholmissbrukare, något som däremot verkar ha hävdats under perioden 1923-1945. Ökande individualiseringstendenser i det svenska samhället från och med 1970-tal kan nog förklara Vita bandets uttalande från 1973 men det förklarar inte de, visserligen dunkla men ändå närvarande, åsikter om individuellt ansvar jag tycker mig finna hos Blå bandet sent 1950-tal.¹²¹ En annan tendens under 1950- och 60-tal var ungdomskulturens framväxt.¹²² Detta kan ses i relation till sexliberalism och ökad alkoholkonsumtion bland ungdom under 1950-tal.¹²³ Från utlandet hade det spridit sig nya alkoholvanor till svensken. Det blev vanligare att dricka oftare utan att det resulterade i berusning varje gång. Detta faktum var angeläget för Blå och Vita bandet att motarbeta, eftersom de var absolutister. Något som bör återspegla sig i källmaterialet även om jag anser det troligt att en sådan retorik skulle ha funnits i deras tidningar även om vi inte hade haft dessa nya trender i det omgivande svenska samhället. Synen på kapitalism tas bara upp som hastigast i källmaterialet för denna period, det nämns att individen bara tänkte på sig själv.

Produktionsbortfallet kontra familjen

I en källa från 1952 beskrivs alkoholmissbruket både som ett problem för produktiviteten och för hemlivet. Dessutom menas att individen själv har ansvar för sitt missbruk. Det ses som problematiskt att var tionde svensk ”sviker sin plats i produktionskedjan”, tack vare alkoholen. Men det anses också vara ett problem att det är 20 gånger så många skilsmässor bland grova alkoholmissbrukare i jämförelse med antalet hos absolutister. Spritmissbruk ses inte som en sjukdom och vi måste sluta dalta med ”marodörer och vettvillingar, som kör bil i berusat tillstånd eller på annat sätt terroriserar sin omgivning”.¹²⁴ Blå bandet argumenterar också för absolutismen genom att peka på att alkoholmissbrukarens fruar får lida. Dessa kvinnor utsätts för mycket hårda påfrestningar, något som kan medföra en känsla av förlorat självförtroende och människovärde.¹²⁵ Även i andra källor framhålls problemet med minskad produktivitet. Folk som dricker alkohol arbetar mindre och är mer sjuka än andra. Detta innebär en alternativkostnad, inte bara för företagen utan också för hela nationalinkomsten.¹²⁶

¹²¹ Hedenborg & Kvarnström 2010, s 327-328.

¹²² Hedenborg & Kvarnström 2010, s 356-357.

¹²³ Tore Frängsmyr, *Svensk idéhistoria: Bildning och vetenskap under tusen år. Del II: 1809-2000* (Stockholm: natur och kultur, 2004), s 326-327.

¹²⁴ Liza Franzén, *Vi måste hjälpas åt! Ett samtal om nykterhet och onykterhet* (Stockholm: Oskar Eklunds bokförlag, 1952), s 4-16.

¹²⁵ *Blå bandet* nr 38 (1957).

¹²⁶ *Blå bandet* nr 17 (1958).

I Vita bandets handlingsprogram från 1985 finns ett tydligt fokus på familjelivet. Vita bandet har alltid velat värna om hela familjen. Alla barn skall kunna växa upp i en miljö präglad av kärlek och harmoni, bland annat därför att ungdomen är vår framtid. Vidare anses det problematiskt att kvinnans roll både som barnaföderska och mor påverkas av alkoholmissbruk. Barnen får skador redan vid födseln och ”har små möjligheter att växa upp till en samhällsduglig medborgare”.¹²⁷ Vita bandet anser att det är föräldrarna som har det största ansvaret för barnen, men att det är nödvändigt att föräldrarna får samhällets stöd att hjälpa barnen. Innan dessa råkar illa ut.¹²⁸ Det finns i källmaterialet exempel på att både produktivitsbortfall och familjelivet lyftes fram som problemområden vid alkoholmissbruk. Familjelivet anses dock vara mycket viktigt, precis som under tidigare perioderna, men nu fick även det omgivande samhället ett ansvar att stödja föräldrarna i deras arbete för hem och barn. En iakttagelse som möjligen kan förklaras av förd ekonomisk politik i det svenska samhället i syfte att rädda företag i kris.¹²⁹ En princip som kan ha smittat av sig på Vita bandets syn på samhällets stöd för att hjälpa föräldrarna.

Principen om att hjälpa nödställda

Blå bandet ansåg att alkoholister skulle erbjudas hjälp, eftersom ”en sådan stackare kan vem som helst bli, som börjar använda rusdrycker”.¹³⁰ Men inte bara alkoholmissbrukare utan människor i största allmänhet skulle få hjälp. Vid behov. Vita bandet ansåg att det var roligt och gav tillfredsställelse att vara hjälpsam. Att ge åt dem som behöver, samla in pengar, och ”hålla upp mjölk till undernärda barn”. Detta gav ett gott samvete. Det menas också att sådan verksamhet var något som ”de flesta av oss på något sätt deltagit i”.¹³¹ Den starkaste kraften var altruism, godhet och medmänsklighet. Våld och annat ont skulle bekämpas. Dessa principer skulle vara Blå bandets ledmotiv.¹³² I Vita bandets handlingsprogram från 1985 framgår att rörelsen skulle verka för att kvinnor tog ett större intresse och ansvar för samhällsinsatser och samhällets utveckling. Hjälparbete kunde gärna företas i samarbete med andra hjälporganisationer. Den alkoholmissbrukande kvinnan skulle dock inte tvingas in i vård, utan allt skulle ske på frivillig väg.¹³³ I en källa diskuteras synen på att ge gåvor. Man menar att en enkel julklapp, som ges med ett varmt hjärta och god omsorg, är mer värd i

¹²⁷ *Vita bandets handlingsprogram* (1985), s 4-13.

¹²⁸ Korrespondens 1980 till 2000-tal, Volym 15, 785:1, Vita bandet Luleå, AN.

¹²⁹ Hedenborg & Kvarnström 2010, s 323.

¹³⁰ *Blå front* nr 2 (1958), s 22.

¹³¹ *Vita bandet* nr 6 (1973), s 4-5.

¹³² *Blå bandet* nr 6 (1955), s 2.

¹³³ *Vita bandets handlingsprogram* (1985), s 4-13.

mottagarens ögon än den allra dyrbaraste gåva som givits av prestigeskäl. ”Mina käraste och mest välkomna julklappar är dessa enkla men innerliga påminnelser om varm kärlek och tillgivenhet från dem, man själv håller av”, är en argumentation som framgår av källan. En sådan kärlek och tillgivenhet kan inte köpas för pengar.¹³⁴ Sådana lärdomar kommunicerades av Blå bandets scoutrörelse, men även principen att alltid ta initiativet till att hjälpa. Annars finns risk för att man kan ”ha svikit den ungdom, du har omkring dig”.¹³⁵ Det som framgår av källmaterialet gällande julklappar är något som Tönnies hävdar tillhör *Gemeinschaft*. I det gamla samhället fanns en gemenskapskänsla baserat på känslomässiga band, något som grundades inom familjen. Lyckliga minnen tillsammans skapar en känsla av samhörighet, något som också underlättar livet. *Gemeinschaft* var ett inkluderande samhälle. Jag tolkar det som att Blå bandet betraktade slit- och slängsamhället som ett problemfyllt samhällsförhållande. Orsakerna till dessa problem var prestigetänkande och att visa kärlek var den bästa handlingsstrategin för att övervinna problemen. Denna tanke stämmer också överens med amerikanska nykterhetsrörelsers fokus på religionen som motkraft till de starka marknadskrafterna under industrialiseringen. Girighet var inte förenligt med kristen tro. Även i Ambjörnssons forskning framgår att nykterhetsrörelserna såg marknadskrafternas fria spel som ett hot. Inga större skillnader märks i denna syn på att hjälpa i jämförelse med perioderna innan.

Rörelsernas syn på fred och andra kulturer

Det var gagnande för freden i världen att vi lär känna andra folk. Deras tankar, seder och kultur, menade Blå bandet 1959.¹³⁶ Vita bandet hävdade dock så sent som 1973 att de institutioner för u-landshjälp som lyckats bäst var de som var kristna. Det var dessa ”som verkligen nådde de små och som inte stod på avstånd och hjälpte till”.¹³⁷ Detta verkar tyda på att man visserligen hade en öppenhet och tolerans i synen på andra kulturer, men samtidigt tillskrev kristendomen högst duglighet. Vita bandet skulle aktivt delta i arbetet för världsfred. Barn, som annars skulle gå under av svält och umbäranden, skulle hjälpas. Detta gällde alltså barn i alla delar av världen. Genom Vita bandets fadderbarnsverksamhet fick dessa barn möjlighet att utvecklas och att utbildas. Det var också viktigt att dessa barn fick leva och skolas i sin egen kultur. Vita bandet menade att de hade en människosyn som var inriktad på

¹³⁴ *Livlinan: Tidning för scouter och annan ungdom* nr 9-10 (1957).

¹³⁵ *Livlinan* nr 2 (1959).

¹³⁶ *Blå front* nr 1 (1959), s 10-11.

¹³⁷ *Vita bandet* nr 6 (1973), s 4-5.

att hjälpa.¹³⁸ Men även om det fanns en ödmjukhet inför andra kulturer så verkar svensk blåbandsungdom under 1950-tal menat att fysisk fostran utgjorde goda värningsargument. Eftersom den främjade möjligheten att utstå krävande prestationer. Uppenbarligen fanns det parallellt med fokus på humanitärt engagemang, inom och utom landets gränser, också en tanke på att försvara den egna nationen.¹³⁹ Men även om detta var fallet så visade svensk blåbandsungdom öppet avståndstagande från USA:s verksamhet i Vietnam 1967. Man ville ställa sig på det vietnamesiska folkets sida ”i dess kamp för frihet och social rättvisa utan inblandning utifrån”. Man menade att det var en moralisk plikt att ta avstånd från USA:s ”utrotningskrig i Vietnam”. Detta krig hade hittills dödat cirka 200 000 vietnameser, däribland en stor andel kvinnor och barn.¹⁴⁰ Känslan av kärlek och tillgivenhet skulle inte enbart finnas genom blodsband och goda vänner emellan. ”Den borde finnas alltid mellan alla människor, nationer, världsdelar”.¹⁴¹ Det förefaller som att Blå och Vita bandet, via sin argumentation för förståelse och tolerans mot andra kulturer, vill sätta den gemenskap Tönnies hävdar kännetecknar *Gemeinschaft* i främsta rummet. Demokratiseringsiver, betonandet av länders egenbestämmande, samt krigsberedskap behöver inte vara varandras motsatser. De kan förklaras i ljuset av andra världskrigets fasor samt av världssituationen under det kalla kriget.¹⁴²

Kort sammanfattning av huvuddragen i källorna 1946-1985

Alkoholkonsumtion utmärkte industrialismens samhälle ansåg Blå och Vita bandet och detta var ett problem, enligt dem. Individens agens över sitt eget missbruk, som verkar ha lyst med sin frånvaro under den mittersta undersökningsperioden, verkar nu vara återtagen. Att bara leva för dagen var ingen bra affär eftersom man då kunde ställa sig själv på bar backe. Det finns också en kritik mot principen att bara tänka på sig själv, vilket enligt Tönnies var utmärkande för industrialismen. Inga tydliga slutsatser går att dra om synen på kapitalism. Både produktionen och hemmet led av alkoholismen. Men det finns nu ett tydligt fokus på framtiden och en sak som var ny är att det omgivande samhället skall bistå med lämplig hjälp till föräldrarna vid uppfostrandet av deras barn. Hjälpksamhet, men även principen att ge enkla gåvor med kärlek och omtanke förkroppsligar under denna period begreppet människosyn. Det fanns en dubbelhet i synen på andra religioner, i vissa källor betonas kristendomens

¹³⁸ *Vita bandets handlingsprogram* (1985), s 4-13.

¹³⁹ *SBU kontakt* (1957-58).

¹⁴⁰ *SBU kontakt* augusti (1967).

¹⁴¹ *Livlinan* nr 9-10 (1957).

¹⁴² Hedenborg & Kvarnström 2010, s 303-309.

överlägsenhet som hjälpande hand medans i andra källor talas det om att hjälpa lidande i deras egna länder då detta ansågs vara bäst för dem. Synen på att hjälpa krigsdrabbade barn får ytterligare näring under denna period tack vara Vita bandets fadderbarnsverksamhet. Det är inte säkert att källornas motsägelser gällande stridsberedskap kontra fredstänkande var ett sådant. Med tanke på det samtida säkerhetspolitiska världsläget.

6 AVSLUTANDE DISKUSSION

Sammanfattande diskussion

Denna uppsats syftade till att undersöka Blå och Vita bandet i Norrbotten. Hur de såg på problemen med industrialisering, hur de resonerade kring skadorna av alkoholmissbruk, samt vilken innebörd de lade i begreppet människosyn. Ett begrepp de själva kommer nära genom att använda ordet *människokärlek*. Uppsatsen har inte explicit syftat till att fastställa förändring över tid men jag har ändå delat in i tre tidsperioder för att kunna upptäcka eventuella skillnader avseende detta. Metoden används för att operationalisera teorin. Idealtypsbegreppet som metod handlar om att identifiera var någonstans, mellan teorins två motpoler, Blå och Vita bandet befinner sig vid olika tidpunkter och med avseende på de konkreta beståndsdelar som inryms under forskningsfrågorna. Den tidsmässiga avgränsningen har gjorts för att det postindustriella samhället innebär en större kritisk distans till mina resultat och mitt källmaterial. Historikern Johan Asplund menar att det kan vara problematiskt att tillämpa Tönnies teori på det moderna samhället eftersom motsatsförhållandet mellan de båda begreppen i det postmoderna samhället kan ha förlorat sin aktualitet. Det kan vara problematiskt om alla företeelser i *Gemeinschaft* framstår som i grunden väsenskilda från sina motsvarigheter i *Gesellschaft*. I dagens samhälle ser vi nämligen en högre grad av blandning av de båda begreppen än vad som var fallet tidigare, menar Asplund.¹⁴³ Det finns ett par för uppsatsen kritiska aspekter som kan vara relevanta att nämna. För det första gör jag ingen åtskillnad mellan Blå bandet och Vita bandet. Istället diskuterar jag dem som en helhet, vilket beror på att tillgängligt källmaterial visar att de mycket ofta har samma idéer. För det andra låter jag dessa rörelser förkroppsliga enskilda individers idéer. Men idén finns alltid hos individen och inte hos rörelsen. Samtidigt kan vi nog vara tämligen säkra på att de av rörelsen presenterade idéerna delades av många inom Blå och Vita bandet. Annars skulle de inte ha kommit till uttryck.

¹⁴³ Johan Asplund, *Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft* (Göteborg: Bokförlaget Korpen, 1991), s 20-67.

Resultat och slutsatser

Jag anser att uppsatsen ger svar på mina tre forskningsfrågor formulerade inledningsvis. Blå och Vita bandet hade en negativ syn på industrialismens samhälle. Problemen var alkoholkonsumtion och girighet i kombination med vinningslystnad. Detta ansågs problematiskt eftersom det ledde till direkta kostnader samt alternativkostnader för samhället. Men också på grund av att det ansågs leda till andligt och materiellt förfall. Det som skiljer de olika tidsperioderna åt är vilka aktörer som tillskrivs agens samt ansvar när det gäller alkoholmissbruket samt begreppet kapitalism. Något som kan förklaras av kontexten. Gällande synen på produktionsbortfall kontra familjeliv lyfts båda aspekterna fram som problematiska. Detta gäller under hela undersökningsperioden även om effektivitetstänkandet var mer artikulert inledningsvis. Människosynen var inriktad på att hjälpa samt arbeta för fred på jorden. Speciellt hade man ett ansvar för kommande generationer. Synen på andra kulturer blev mer tillåtande med tiden. Det finns patriotiska inslag i källmaterialet men dessa är inte lika tydliga under den tredje undersökningsperioden som i de två föregående. Det är också möjligt att med hjälp av källmaterialet diskutera ett explicit samband mellan den andra och tredje forskningsfrågan. Eftersom Blå och Vita bandet inte ville definiera begreppet familj på ett sedvanligt sätt. Man menade istället att känslan av kärlek och tillgivenhet borde finnas mellan alla människor, nationer och världsdelar. Hos Blå och Vita bandet ville de starka skydda och hjälpa de svagare, men detta gällde inte bara Tönnies organiska släktskapsbaserade relationer. När det gäller Blå och Vita bandets syn på kapitalism, alkoholen, samt familjen så stämmer den i hög grad överens med hur andra nykterhetsrörelser både i Sverige och internationellt såg på saken. Källmaterialet ger dock mer utrymme att spegla Blå och Vita bandets människosyn än vad som framgår av tidigare forskning gällande just denna fråga. Blå och Vita bandets idealsamhälle ligger väldigt nära vad Ferdinand Tönnies betecknar som *Gemeinschaft*.

Fortsatt forskning

I denna magisteruppsats har jag undersökt hur företrädare för de kristna nykterhetsrörelserna Blå och Vita bandet i Norrbotten utkristalliserade en specifik människosyn. Hur de såg på alkoholkonsumtion och vilka idéer de framförde rörande individ och familj kontra samhällsnytta och produktionsbortfall. Framväxten av dessa idéer och argument kan spegla pågående samhällsförändringar och förändrad syn på relationen mellan individ, marknad,

civilsamhälle och statsmakt. Uppsatsen har delvis fokus på industrialismens samhälle för att lättare kunna relatera till Ferdinand Tönnies teori om *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*. Jag anser dock att Tönnies teori inte bara handlar om industrialiseringen utan också om det samhälle som föddes ur denna. Detta forskningsprojekt kommer att handla om Blå och Vita bandets syn på orsakerna, skadorna och konsekvenserna av alkoholkonsumtion, inte bara under industrialiseringen utan också under senare tider. Eftersom projektet också har fokus på det postmoderna samhället så kommer Johan Asplunds tankar och kritik mot tillämpningen av Tönnies teori att bli relevanta. Det har skett stora förändringar i världen de senaste decennierna. Miljöproblemen har blivit mer globala, informationsteknologin och den tredje industriella revolutionen medför nya sätt att leva för människan, vi har sett flera exempel på global terrorism, och i alla fall svensken har under senare tid haft behov av multipla identiteter i sina vardagliga relationer med andra människor. Det finns därför en möjlighet att Blå och Vita bandet i det postmoderna samhället kan ha fått ett något annorlunda fokus. Detta vore intressant att titta närmare på. Tillgängligt källmaterial täcker upp perioden 1883 till nutid. I dagsläget har jag cirka 170 källor, som täcker upp perioden 1905-2006. Men det är möjligt att få tag på mycket mer källmaterial. Källorna utgörs till största delen av rörelsernas egenproducerade tidningar *Vita bandet*, *Blå bandet*, *Blåklint*, *Blå front* samt *Blåklockan*. Men också av tidningsartiklar. Samt en del jubileumsskrifter, korrespondens, cirkulär samt pressmeddelanden. De 170 källorna är vad jag redan kopierat, det finns fler källor att få tag på. Både via Arkivcentrum Norrbotten och via LIBRIS.

Den modernisering som industrisamhället förde med sig innebar många saker, både positiva och negativa. Egna pilotstudier tyder på att de negativa konsekvenserna är mycket angeläget för Blå och Vita bandet att motverka. Till exempel innebar tilltagande internationalisering, under efterkrigstiden, en helt ny livsstil gällande svenskens alkoholvanor. Man kan visserligen inte hävda att Blå och Vita bandet anser dessa faror större än de som gällde tidigt 1900-tal, men dessa nya samhällstrender är i alla fall något som man anser angeläget att göra något åt. Dessutom reagerade man mot slit och släng-samhället och att vi lever i ett samhälle där många människor bara vill roa sig. Blå och Vita bandet hade visserligen ingen negativ syn på marknaden i sig, däremot är det troligt att de reagerade mot konsekvenserna av alienation i tillvaron och tilltagande kommersialisering. Något som också Tönnies lyfter fram som ett problem med det industriella samhället. Projektet kommer att ha ett tydligt fokus på att undersöka förändring över tid. Den övergripande syftesformuleringen handlar om hur Blå och Vita bandet ser på orsakerna, konsekvenserna och skadorna från alkoholkonsumtion. Inte bara

under industrialiseringen utan också under senare tider. Men projektet kommer också ta upp andra saker som kommuniceras angelägna att göra något åt hos dessa rörelser. För att uppnå syftet skall följande forskningsfrågor besvaras:

- Vilka skador lyfts fram som viktigast under olika tidsperioder och varför? På vilka konkreta exempel och skador ligger själva tyngdpunkten i argumentationen?
- Varför anses detta vara ett problem? Kan det spegla synen på individens samhällsansvar eller rättigheter?
- Kommunicerar Blå och Vita bandet att de har en annorlunda syn på orsakerna och konsekvenserna av alkoholkonsumtion i jämförelse med samhället i övrigt? Speglar denna fråga att Blå och Vita bandet var tidiga föregångare?
- Kan det vara så att det i det postmoderna samhället finns tydligare motsättningar i Blå och Vita bandets idéer och vad kan detta i så fall bero på?
- Blickar Blå och Vita bandet framåt eller bakåt, under senare tid, och vad kan vara förklaringen till detta?
- Tyder källmaterialet på att det finns märkbara skillnader i ovanstående forskningsfrågor mellan Blå bandet och Vita bandet?

7 KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Otryckta källor

Arkivcentrum Norrbotten, Luleå (AN).

64:1 Blåbandet Överluleå Blåbandsföreningars Centralförbund

Volymnummer 1.

141:1 Blåbandsföreningen Norrbottens Vål och Hoppets Här, Unbyn

Volymnummer 3.

785:1, Vita bandet Luleå

Volymnummer 15.

839:1 Blåbandet Norrbottens läns Blåbandsförbund

Volymnummer 6.

1101:1 Övre Norrlands distrikt av Vita bandet

Volymnummer 4.

1978:1 Märta Buchts arkiv

Volymnummer 1.

Tryckta källor

Blåbandssångboken 1942.

Blå bandet 1916, 1955, 1957, 1958.

Blå front 1945, 1957, 1958, 1959.

Blåklint 1905, 1906, 1911.

Blåklockan 1937.

Handbok för Sveriges Blåbandsförening och dess lokalföreningar.

Hoppets Här 25 års Minnesskrift 1927.

Livlinan 1957, 1959.

Norrbottens läns Blåbandsförbunds tjugofemårs- jubileumsskrift 1923.

Rathou, Emelie & Symonds Ohlin, A. *Råd och anvisningar för Vita bandets lokalföreningar* (1910).

SBU kontakt 1957-58, 1967.

Stéenhoff, Frida, *Alkoholfri kultur: Föredrag vid Nordiska kvinnokongressen* (1928).

Sånger för Blåbandsmöten 1924.

Sånger för Blåbandsungdom 1936.

Sånger för Hoppets Här 1934.

Tirfing 1907-08.

Vita bandets handlingsprogram 1985.

Vita bandets tidskrift 1905, 1912, 1913, 1914, 1920, 1921, 1922, 1923, 1924, 1930, 1931, 1933, 1935, 1936, 1940, 1944, 1945, 1973.

Litteratur

- Alexander, Ruth M., "We are engaged as a band of sisters: Class and domesticity in the Washingtonian temperance movement, 1840-1850" i *The Journal of American history*, Vol. 75, Nr. 3 (Dec. 1988).
- Ambjörnsson, Ronny, *Den skötsamme arbetaren: Idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880-1930* (Stockholm: Carlsson, 1998).
- Asplund, Johan, *Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft* (Göteborg: Bokförlaget Korpen, 1991).
- Bengtsson, Åsa, *Nyktra kvinnor: Folkbildare, företagare och politiska aktörer. Vita bandet 1900-1930* (Stockholm: Makadam förlag, 2011).
- Bernes, Claes & Lundgren, Lars J., *Bruk och missbruk av naturens resurser: En svensk miljöhistoria* (Stockholm: Naturvårdsverket, 2009).
- Burman, Anders & Lennerhed, Lena, *Sekelslut: Idéhistoriska perspektiv på 1980- och 1990-talen* (Stockholm: Atlas akademi, 2011).
- Crozier Schiffner, Carli, *Continuing to do everything in Oregon: The woman's christian temperance union, 1900-1945 and beyond* (Washington state university, 2004).
- Dunn, James, *A force to be reckoned with?: The temperance movement and the "drink question", 1895-1933* (1999).
- Edman, Johan, "Temperance and modernity: Alcohol consumption as a collective problem, 1885-1913" i *Journal of social history*, Vol 49 (1), 2015.
- Edquist, Samuel, *Nyktra svenskar: Godtemplarrörelsen och den nationella identiteten 1879-1918* (Uppsala: Studia Historica Upsaliensia 200, 2001).
- Eriksson, Gunnar, *Platon och smitaren: Vägar till idéhistorien* (Stockholm: Bokförlaget Atlantis AB, 1989).
- Franzén, Liza, *Vi måste hjälpas åt! Ett samtal om nykterhet och onykterhet* (Stockholm: Oskar Eklunds bokförlag, 1952).
- Frängsmyr, Tore, *Svensk idéhistoria: Bildning och vetenskap under tusen år. Del II: 1809-2000* (Stockholm: Natur och kultur, 2004).
- Gustavsson, Anders, *Nykterhetsrörelsens människor i Valla: Föreställningsvärld inom en folkrörelse på lokal nivå* (Uppsala, 1992).
- Harris, Jose & Hollis, Margaret (Red.), *Community and civil society* (2001).
- Hedenborg, Susanna & Kvarnström, Lars, *Det svenska samhället 1720-2006: Böndernas och arbetarnas tid* (Lund: Studentlitteratur AB, 2010).
- Hedenborg, Susanna & Morell, Mats (Red.), *Sverige: En social och ekonomisk historia* (Lund: Studentlitteratur AB, 2015).

- Hirdman, Yvonne, *Att lägga livet tillrätta: Studier i svensk folkhemspolitik* (Stockholm: Carlsson, 1989).
- Isacson, Maths, *Industrisamhället Sverige: Arbete, ideal och kulturarv* (Studentlitteratur, 2007).
- Jansson, Torkel, *Adertonhundratalets associationer: Forskning och problem kring ett sprängfullt tomrum eller sammanslutningsprinciper och föreningsformer mellan två samhällsformationer c:a 1800-1870* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1985).
- Johansson, Hilding, *Den svenska godtemplarrörelsen och samhället* (Stockholm: Oskar Eklunds bokförlag, 1947).
- Kilander, Svenbjörn, *Den nya staten och den gamla: En studie i ideologisk förändring* (Uppsala universitet, 1991).
- Lundkvist, Sven, *Folkrörelserna i det svenska samhället 1850-1920* (Stockholm: Sober förlags AB, 1977).
- Olsen, Stephanie, "Happy home and happy land: Informal emotional education in British bands of Hope, 1880-1914" i *Historia y memoria de la education*, 2, 2015.
- Wilson Sample, Bradford, *Firmly and conscientiously attached to the cause of temperance: The anti-alcohol movement in Indianapolis, 1825-1856* (2006).
- Yeo, Eileen & Stephen (Red.), *Popular culture and class conflict 1590-1914: Explorations in the history of labour and leisure* (Sussex: The Harvester press, 1981).